

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.125>
УДК 398.332.16+340«XIVст.»

Владислав ГУЛЕВИЧ

магістр історії,

головний консультант управління по зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування, апарат Верховної Ради України (Київ, Україна)

gulevych_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4040-817X>

ЛИТОВСЬКО-ОРДИНСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст., АБО ЩЕ РАЗ ПРО ПОСОЛЬСТВО КНЯЗЯ КОРІАТА ГЕДИМІНОВИЧА ДО ХАНА ДЖАНІБЕКА 1348 р.*

Досліджено литовсько-татарські відносини першої половини XIV ст. Головну увагу присвячено посольству князя Коріата Гедиміновича до хана Джанібека в 1348 р. **Мета** — з'ясувати характер відносин Литовської держави з татарами в першій половині XIV ст., дослідити закономірності поширення литовської влади на Волинську й Галицьку землі як складові частини Улусу Джучі, причини й обставини литовського посольства в Орду 1348 р. **Наукова новизна** — поширення литовської влади на Волинь та Галичину розглянуто у широкому історичному контексті, не в європоцентричному баченні, а крізь призму верховного підпорядкування їх ханам Улусу Джучі. **Висновки.** Територіальна експансія Великого князівства Литовського до початку 1340-х рр. не зачіпала інтереси

* Автор висловлює щирі вдячність усім, хто в тій чи іншій мірі допоміг написанню цього тексту: М. Грінбергу (м. Єрусалим), М. Волощуку (м. Івано-Франківськ), І. Бараускене (м. Вільнюс), Д. Коробейникову (м. Олбані).

Цитування: Гулевич В. Литовсько-ординські відносини в першій половині XIV ст., або Ще раз про посольство князя Коріата Гедиміновича до хана Джанібека 1348 р. *Український історичний журнал*. 2023. № 4 (571). С. 125—165. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.125>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 4 (571)

Улусу Джучі й не призводила до конфронтації між ними. Поширення влади литовського князя Любарта в 1341 р. насамперед на Волинську, а згодом і Галицьку землі відбулося найперше завдяки дозволу хана Узбека. Всупереч розповсюдженому переконанню, нібито посольство Коріата до Джанібека мало на меті заручитися татарською військовою підтримкою, великий князь литовський не потребував такої допомоги.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Улус Джучі, Волинська земля, Галицька земля, Велике князівство Московське, Польське королівство, Візантійська імперія.

Литовсько-ординські контакти за правління ханів Токти та Узбека, або Польсько-галицько-волинський вузол: 1300—1341 рр.

Перемога хана Токти над правителем Дунайського улусу Ногаєм 1299—1300 рр. спричинила остаточне приєднання Галицьких і Волинських земель до складу Улусу Джучі, що й визначило відносини між князями зазначених земель та ординським правителем у наступні понад п'ятдесят років (через які були вплетені й відносини Орди з Литвою).

Близько 1301 р. помер Лев I Данилович. Відповідно, для успадкування володінь його син Юрій I мав отримати від хана Токти ярлик на правління. Як і коли це відбулося джерела не повідомляють. Невдовзі після цього, у 1302 р., майбутній польський король, а на той момент князь-вигнанець Владислав Локетек залучив до свого нападу на Сандомирщину не лише русинів, а й татар [1, С. 186]. Можна припустити, що він став ініціатором першого дипломатичного контакту поляків із татарами, ймовірно, навчений досвідом галицько-волинських князів XIII ст. Проте, більш вірогідно, що татар залучив його зять Юрій I Львович [2, С. 348], підданий хана Токти. За підтримку родича Юрій ще в тому ж році поплатився втратою Любліна, захопленого чеським і польським королем Вацлавом II. Цікаво, що місто обороняли русини, литовці й татари [3, С. 853].

Зважаючи на брак достовірних джерел, складно відповісти на питання, чи була участь татар у нападі на Сандомирщину та обороні Любліна узгодженою з Токтою і з якої території вони походили? В усякому разі у наступних битвах Владислава за краківський престол (1305 р.) [4, С. 478] та Юрія I за Люблін (1305—1306 рр.) [1, С. 309] джерела про татар інформації не подають. Отже, ймовірно, згадані в подіях 1302 р., вони могли бути як вислані Токтою, так і бути шукачами пригод на службі князя, викинутими обставинами війни хана з Ногаєм та його нащадками за межі Степу.

Таким чином, за період правління Токти (1291—1312 рр.) ми не маємо беззаперечних свідчень про якісь посольські контакти між правителями Польщі та Литви з ханом Улусу Джучі. Але вони з'явилися під час правління його наступника Узбека (1312—1341 рр.).

На початковому етапі володарювання Узбека татари не чинили серйозних нападів ані на Польщу, ані на Угорщину [5, С. 496]. Напевно тому, що хан від-

разу після зміцнення на правлінні й упродовж багатьох років намагався приєднати до своєї держави Ільханат [6, С. 73—81]. Після смерті Юрія I Львовича сходження на престол його синів Лева II Галицького та Андрія Володимирського відбулося непомітно, не залишивши жодних свідчень у джерелах. Навіть рік смерті Юрія I дискусійний: 1308 або 1315 [7, С. 204, прим. 830]. Його сини отримали схвалення на правління від хана Улусу Джучі, що підтверджує свідчення польського короля Владислава Локетка про щорічну сплату ними данини [8, № 83, С. 73; 5, С. 497].

Повідомлення самбійського каноніка про шкоду, завдану татарами литовцям у березні 1315 р., не відповідає дійсності [9, С. 285—286; 10, № 146, С. 736]. Ще Г. Пашкевич зауважив, що опис подій стосується винятково відносин між Литвою й Орденом, тому він цілком резонно припустив, що тут має місце помилка та замість слова «тартари» («*tartaris*»), себто татари, мало бути «брати» («*fratribus*»), тобто хрестоносці [11, С. 334, прим. 2].

Пізній Ніконовський літопис (XVI ст.), описуючи під 1318 р. страту в Орді тверського князя Михайла Ярославича, повідомляє про свідків цієї події, серед яких були й литовці: «Бяху же тамо мнози народи, аки песокъ собрашася, зряще сіа вси, бѣ бо тогда всѣ земли сошлися тамо, яко трава и яко песокъ людіе, и Цареградци, и Нѣмцы, и Литва, и Русь» [12, С. 184]. У тверському Рогозькому літописці (середина XV ст.) подібні деталі відсутні [13, Стб. 38—40], хоча, власне, в ньому вони мали бути найбільш конкретизовані, оскільки його повідомлення складено на основі переказу очевидця трагедії ігумена Отроча монастиря Олександра, духівника страченого князя Михайла. Він же в кінці 1319 — на початку 1320 рр. написав і житіє канонізованого князя [14, С. 234], але й там лише коротко зазначено, що «в то же время съѣхалосѣ бесчисленое множество от всѣхъ языкъ, шедшесѣ стояще зряще святого» [15, С. 150]. Таким чином, ми не маємо незалежного й синхронного підтвердження у джерелах присутності литовців в Орді 1319 р., а згадка їх серед «Цареградци, и Нѣмцы, ... и Русь» схожа на літературний прийом літописця.

Тим часом Литва вже на початку XIV ст. поширила свою владу на всю Західну Русь: князівства Полоцьке, Мінське, Вітебське, Лукомське і Друцьке, перетворившись у Велике князівство Литовське. Згадані князівства не були залежними від Улусу Джучі й тому литовська експансія не зачіпала його інтереси. Утім політика великого князя Гедиміна (1315—1341 рр.) згодом призвела до першого зіткнення його інтересів з інтересами хана.

Перший відомий нам беззаперечний контакт між Великим князівством Литовським та Улусом Джучі відбувся 1324 р. У листі від 3 листопада папський легат, який вів переговори з Гедиміном про його католицьке хрещення, повідомив, що «король» вислав до нього свою довірену особу з іншими людьми для таємної розмови, позаяк не міг сам вільно говорити, «оскільки був зайнятий із татарами» [16, № 54, С. 188; 17, № 3073, Sp. 481; 18, № 67, С. 47].

Хто саме був ініціатором контакту між Литвою та Улусом Джучі, за браком відповідних джерел невідомо. Так само ми не знаємо, через які обставини

виникла потреба у налагодженні цих контактів, тож дослідники припускають, що таких могло бути як мінімум три: Київщина, Волинь, Галичина.

Київщина. Спираючись на білорусько-литовські літописи [19, С. 37—38, 136—137, 211], деякі дослідники [20, С. 103; 21, С. 100; 22, С. 26—31; 23, С. 176, 210; 24, С. 106—108 та ін.] вважають, що близько 1324 р. Гедимін намагався завоювати Київ і в битві на річці Ірпінь розбив князів — київського Станіслава, переяславського Олега, брянського Романа, луцького Лева. Київ здався йому після місячної облоги, а потому литовську владу визнав і Переяслав. Відтак у Києві начебто почав правити князь Федір, брат Гедиміна. Утім, дослідження показали, що ця частина літописів, складених в колі литовських магнатів Гольшанських, представники яких були намісниками Києва наприкінці XIV — на початку XV ст. [25, С. 18], має винятково легендарний характер [26, С. 41—53; 27, С. 147—157]. Отже, пов'язувати приїзд татар у Литву в 1324 р. з міфічними походами Гедиміна на Київ ми не маємо підстав.

Волинь. У першій половині 1323 р. помер останній князь із династії Романовичів. Дослідники не дійшли спільної думки щодо його особи, але більшість схиляється до того, що це був Андрій Юрійович Волинський (нар. бл. 1290 р. [7, С. 249—250]), який, як його брат і Лев II, не залишив по собі синів. Тож останній із живих братів, як найближчий кровний родич і через відсутність будь-яких прямих спадкоємців чоловічої статі у покійного брата, мав би об'єднати під своєю владою і галицьку, і волинську частини спадщини Романовичів.

У результаті якихось домовленостей між галицько-волинським та литовським панівними домами було укладено шлюб Любарта, сина Гедиміна, з донькою волинського князя [28, С. 61, 85, 110, 115, 133]. Найбільш аргументована, на наш погляд, версія, що це була Аграфена (Агрипина), донька Андрія Юрійовича [29, С. 141—167], проте точний рік шлюбу невідомий. Припущення, що це сталося не пізніше 1322 р., засноване на дарчій грамоті Любарта луцькій церкві Йоана Богослова, відкинуто, позаяк цей акт виявився фальсифікатом [30, С. 384, 683—697; 31, С. 71—72; 32, С. 61—70].

Оскільки Волинське князівство залишалось улусом Орди і сплачувало данину Узбеку, питання узгодження з ханом кандидатури зятя Андрія Юрійовича могло виникнути лише у разі, якщо той мав успадкувати волинський стіл. Адже, приймаючи владу над Волинню, підлеглою ханові Улусу Джучі, разом із нею литовський князь мусив би успадкувати й усі її обов'язки щодо сплати відповідної данини [33, С. 20—21, 312]. Саме тому кандидатура потенційного волинського правителя мала отримати згоду Узбека, який, своєю чергою, мав би оцінити всі можливі ризики, пов'язані з князюванням представника правлячого дому з сусідньої держави, та заручитися гарантіями, що наявний стан щодо сплати данини не буде порушено. І тут у гру вступив би сам Гедимін, оскільки Любарт був ще занадто юним, що й могло б пояснити появу татарських послів у Вільні 1324 р. Утім, справа ця дуже не проста.

Любарт народився близько 1312—1315 рр. [34, С. 235], і його шлюб з Аграфеною, якщо він був укладений за життя її батька, відбувся, коли обоє

з подружжя були ще дітьми. А на час своєї смерті Андрій Юрійович мав лише 32—33 роки й ще цілком міг розраховувати на чоловіче потомство. Отже, твердження, що Любарта «принял владимирский князь к дочери во Владимир и Луцк и во всю землю Волинскую» як свого спадкоємця не відповідає дійсності [28, С. 61, 85, 110, 115, 133]. Особливо необхідно зазначити, що цей текст з'явився не раніше створення досить пізнього Другого і Третього літописних зводів ВКЛ другого — третього десятиліття XVI ст. [35, С. 209, 212, 220; 36, С. 230; 37, С. 157—158, 174, 182, 183; 38, С. 155—163]. Цілком очевидно, що через півтораєста років після смерті Любарта (пом. 1383 р. [39, С. 469—470; 40, № 347, С. 349]) укладач літопису, бажаючи обґрунтувати литовські права на володіння Волинню, на яку претендувало й Польське королівство, не лише не знав ані часу, ані обставин шлюбу Любарта, ані імені його дружини і тестя, а й не міг цього відшукати у доступних йому джерелах. Тому мусив керуватися найменш надійним у його ситуації — чиєюсь доволі смутною пам'яттю / переказом про цю подію.

Стольним містом Андрія Юрійовича на Волині був Володимир [41, № XII, С. 14—15]. І в ньому, мінімум з осені 1325 р., розпоряджався Болеслав [42, № 536, С. 361], «Божою милістю уроджений князь усієї Русі малої» [43, № 28, С. 19—20] та «Божою милістю князь і спадкоємець Королівства Русі» [44, С. 197—199]. Він був сином Марії, сестри Лева II й Андрія, від її шлюбу з мазовецьким князем Тройденом, і прийняв ім'я свого діда Юрія. Проте, у джерелах, що стосуються саме Волині, поряд із ним ми бачимо не луцького князя, а представників галицьких можновладців: палатина Дмитра Дедька та воєвод белзьського, перемишльського, львівського. Єдиним представником волинян був луцький воєвода Хотко Отек [43, № 28, С. 19—20]. За походженням він, напевно, чех [45, С. 15, 61], і вочевидь прибув на Волинь разом зі своїм князем із Польщі, якою в кінці XIII — на початку XIV ст. правив чеський король Вацлав II. Перші ж достеменні відомості про діяльність Любарта на Волині походять із 1340-х рр. Спроби довести реальність його правління тут уже на початку 1320-х рр. [46, С. 250—254; 47, С. 266—268] не обґрунтовані. Слід нагадати, що, попри те, що Волинь і Галичина залишалися окремими державами¹, у разі відсутності у правителя якоїсь із них прямих спадкоємців чоловічої статі, владу над обома князівствами обіймав хтось із живих представників Романовичів. Так було, коли Юрій I Львович по смерті свого дядька Мстислава II Даниловича (пом. після 1292 р.) і батька Лева I Даниловича (пом. 1301 р.) об'єднав під своєю владою і Галицьку, і Волинську землі, які вже після його смерті дісталися, відповідно, Леву II й Андрію Юрійовичам. Але ніяких ознак того, що в 1320-х рр., на відміну від 1340-х рр., Любарта якимось чином претендував на владу в Галичині, ми не маємо.

¹ Так, Юрій I Львович відносно Галицької землі мав титул «король Русі» («*regis Rusie*»), а відносно Волинської — «князь володимирський» («*ducis Ladimerie*») [48, С. 249; 49, С. 128; 50, С. 49].

Отже, підсумувавши всі відомості, можемо з певністю сказати, що підстав пов'язувати прибуття татарського посольства в Литву восени 1324 р. зі справою спадкування Любартом Волині, де він почав правити значно пізніше, немає.

Галичина. В історіографії існує думка, що після смерті князя Лева II й Андрія Юрійовичів їхній небіж Болеслав Тройденевич (пом. 1340 р.) став правителем Галицької землі, з одного боку, з військовою допомогою Владислава Локетка, а з іншого — в результаті компромісу польського короля з великим князем литовським Гедиміном.

Перше твердження започаткував, напевно, А. Прохаска, який вважав, що оскільки «Болеслав Тройденевич як Юрій II вступив на трон Русі, то очевидно, що (він) був підтриманий Локетком, що співучасті цього короля треба дякувати, що Русь не пішла в татарське ярмо... Татари задовольнилися річною даниною» [51, С. 6]. Ще далі пішов Я. Домбровський, на думку котрого, після смерті Лева II та Андрія король Владислав у вересні 1325 р. з допомогою угорців організував похід на Галичину, щоб не дати татарам можливості оволодіти нею [52, С. 320]. Г. Пашкевич скоригував дату цієї виправи на період між липнем 1323 і червнем 1324 рр. [53, С. 15; 11, С. 270].

Біля витоків другого твердження стояв, вірогідно, С. Зайончковський, пишучи, що «загарбання Підляшшя Гедиміном відбулося на підставі його порозуміння з Локетком, яке відбулося в кінці 1323 або на початку 1324 р. ... Підляшшя було тієї ціною, за яку Гедимін погодився залишити Локетку вільні руки у справах галицько-волинської Русі» задля литовсько-польського союзу проти Тевтонського ордену [54, С. 606]. Цю ідею підтримав і розвинув Г. Пашкевич [53, С. 18—20; 55, С. 229—245; 11, С. 271—272]. У тій чи іншій формі вона дожила до сьогодні [21, С. 112; 22, С. 34; 56, С. 389; 57, С. 316]. При цьому окремі дослідники [58, С. 255—282], попри відсутність відповідних повідомлень у джерелах, стверджують про військову підтримку поляків із боку угорців, ігноруючи, недооцінюючи або помилково оцінюючи татарський фактор.

Спробуємо розібратися з цією ситуацією.

Добре обізнаний зі справами своїх покійних небожів польський король Владислав Локетек у листі до папи Іоанна XXII від 21 травня 1323 р. написав взаємовиключні слова про те, що, з одного боку, князі Лев II та Андрій були для Польщі «непереможним щитом проти жорстокого татарського народу», а з іншого — вказав, що вони щорічно платили Орді данину [8, № 83, С. 73]. Про можливі конфлікти Лева II й Андрія з татарами, що дало б підстави назвати їх «щитом», жодне джерело навіть не натякає [59, С. 79—85], а от щодо сплати ними податків ханові можна не сумніватися. Так, сучасник князів хроніст Іоанн Вінтертурський в описі подій після 1340 р. занотував, що «татарський імператор незадовго до цього часу двох поганських королів цілком гідних поставив на чолі русинів» [60, С. 184; 3, С. 623]. Зрозуміло, що йдеться про Лева II та Андрія, закріплення яких на галицькому й волинському столах могло відбутися лише за умови наданням ханських ярликів через визнання влади Токти та зобов'язання щорічної сплати йому податків.

Обидва брати померли, не залишивши спадкоємців чоловічої статі. Тому Владислав Локетек непокоївся, що через це татари безпосередньо можуть зайняти землю русинів і напасти на Польщу [8, № 83, С. 73]. Отже йшлося про те, хто візьме у свої руки галицько-волинську спадщину й, відповідно, це безпосередньо зачіпало інтереси хана Узбека, тодішнього правителя Улусу Джучі.

Розрахунки польських дослідників базувалися на кількох, начебто пов'язаних між собою, здогадах, що були прийняті як аксіома: 1) поляки зайняли Підляшшя у другій половині 1323 — другій половині 1324 рр.; 2) Болеслав став князем галицьким у 1324 р.; 3) литовсько-польський союз проти Ордену, що закінчився шлюбом сина Владислава Локетка з донькою Ґедиміна 1325 р., мав початок не пізніше 1324 р. Звідси й було зроблено висновок, що Болеслав Тройденевич став компромісною фігурою для Владислава та Ґедиміна, який, пожертвувавши Галицькою землею, отримав союз із королем проти тевтонців; польський король силою посадив на галицьке правління свого ставленика.

Насправді, ситуація з цими подіями зовсім не така однозначна. Захоплення поляками Підляшшя у джерелах не має дати і хронологічний діапазон цієї події визначається між 1315 і 1340 рр. [61, С. 100, 112]. Ніякого польсько-угорського походу на Галичину або на Волинь по смерті Лева II й Андрія джерела не наводять [5, С. 495—500]. Дослідження ж Я. Тенговського, ґрунтоване на матеріалах, які досі не брали до уваги, говорить про те, що правління Болеслава Тройденевича в Галицькій землі почалося не пізніше другої половини 1323 р. [62, С. 313—328; 63, С. 45—56].

Своєму сходженню на правління Болеслав мав завдячувати матері, доньці Юрія I Даниловича, та галицькому можновладству, що, як показали події 1340—1341 рр., становило консолідовану, потужну і впливову верству. Саме завдяки їхній підтримці тепер уже Юрій II Болеслав зміг не тільки закріпитися на Галичині, а й дуже швидко, як єдиний законний спадкоємець чоловічої статі, хоч і по материнській лінії, опанувати Волинь.

Утім, чим закінчувалися несанкціоновані Ордою втручання у спадкування влади в Галицькій землі, можемо пересвідчитися на подіях 1340—1341 рр., про які йтиметься нижче. Низка не пов'язаних між собою джерел стверджують, що Юрій II Болеслав був залежним від хана Улусу Джучі. Так, Іоанн Вінтертурський писав, що після отруєння одного за одним «двох поганських королів», яких постановив на правління Узбек, правитель Улусу Джучі поставив «християнина-латинника», тобто католика [60, С. 184]. Про те, що він виплачував данину в Орду, свідчить лист єпископів Тевтонського ордену від 3 грудня 1340 р. [43, С. 240; 64, № 793, С. 329—331; 65, № 21, С. 34; 66, № 360, С. 180]; послання папи Бенедикта XII від 29 червня 1341 р. до краківського єпископа [10, № 138, С. 712; 67, № 566, С. 434; 68, № 42, С. 65—66; 69, С. 111—112]; сучасник подій польський хроніст Ян із Чарнкова (бл. 1320—1387 рр.) [3, С. 622].

Юрій II Болеслав своїм правлінням насамперед завдячував схваленню його кандидатури Узбеком, за якого Улус Джучі сягнув найвищої потужності.

Тож ігнорувати Орду ані Владислав Локетек, ані Гедимін сил не мали. Цілком зрозуміло, що, висловлюючи занепокоєння через небезпеку опанування татарами Галичини, а з нею Волині, які й без того були частинами Улусу Джучі, польський король мав на увазі можливість хана встановити там пряме ординське правління або постановити на врядування людину, вороже налаштовану до Польського королівства, яка, до того ж, користуватиметься підтримкою Узбека. Зауважимо, що джерела не містять відомостей про галицько-ординські реляції, в результаті яких Болеслав Тройденевич став Юрієм II, правителем об'єднаних Галицької й Волинської земель.

Лист папського легата зі згадкою про зустріч Гедиміна з татарами у Вільні восени 1324 р. не повідомляє про їхній статус. Але, враховуючи, що литовський правитель відмовив в особистій зустрічі довірений особі понтифіка під приводом зустрічі з татарами, можна думати, що вони повинні мати не нижчий статус. Отже, схоже, що це дійсно були послы або принаймні посланці хана Улусу Джучі. Але потрібно констатувати, що про дійсну причину їхнього приїзду можна лише здогадуватися.

Більше ніж півтора наступних десятиліття джерела мовчать про будь-які контакти Литви з Улусом Джучі. Правда, під 6833 (1325) р. Ніконовський літопис повідомляє: «Того же лѣта царь Азбякъ посылалъ князей Литвы воевати; и многа зла сотвориша Литвѣ, и со многимъ полоном придоша во Орду» [12, С. 189]. Це повідомлення прийняли деякі дослідники, котрі навіть будували на ньому свої міркування [70, С. 109; 24, С. 111; 71, С. 204]. Утім це історіографічний фантом, оскільки «похід» татар і начебто велике розорення ними Литви не помітили ані хроністи Ордену, ані літописці Новгород, Твері або Пскова.

Е. Гудавічюс у своїй праці одним реченням згадав про литовське посольство в Орду 1326 р. [20, С. 104], однак у тексті відсутні посилання на джерела, тож звідки автор узяв цю інформацію, невідомо. Наші пошуки відповідних згадок про це залишилися без результату.

Єдина звітка Ніконовського літопису без будь-яких деталей серед повідомлень за 6846 (1338) р. про те, що «того же лѣта Татарове воеваша Литву» [12, С. 208], як і «похід» 1325 р., також не знаходить підтвердження у синхронних джерелах.

До подій 1339 р. належить лист єпископів Отто з Кульма, Бертольда з Помезанії та Йоганна з Самбії, написаний 3 грудня 1340 р., про те, що «невірні, як язичники, так й інші схизматики і татари, котрі знаходяться майже в ... воротах і садах» Тевтонського ордену, а його магістр «зі своїми братами ... безперестанно піддають небезпеці себе та своє майно в безперервних війнах проти ... імператора татар разом із правителями та особливо з королями литовців і рутенів, його данниками» [10, № 135, С. 704, 706; 43, № 345, С. 240; 64, № 793, С. 329—331; 65, № 21, С. 34; 66, № 360, С. 180]. Можна було б припустити, що між Гедиміном та Узбеком відбулис якісь дипломатичні контакти, хоча б за посередництва князя Юрія II Болеслава. Утім у реальності цей лист був запізним виправданням

Ордену, магістр котрого не прибув на суд, що, за дорученням папи, розпочався 4 лютого 1339 р. у Варшаві й був пов'язаний із територіальною суперечкою з польським королем Казимиром III за Хелмінську, Міхаловську та Добжинську землі [72, С. 53—413; 73, С. 204—207; 74, С. 270—271].

Якісно новий етап відносин між правителями Польщі, Литви й Улусу Джучі почався після смерті галицького князя Юрія II Болеслава близько 25 березня 1340 р. [3, С. 860; 10, С. 93; 75, С. 880], коли Казимир III швидко захопив Львів. Щоб він наважився на такий крок, мали бути вагомими підстави, передусім вірна оцінка реакції хана на захоплення підвладної йому території.

Польща майже сорок років не мала прямих воєнних конфліктів з Улусом Джучі². Тому Казимир III, імовірно, за основу своєї оцінки взяв війни татар з угорцями. Так, угорський король Карл I Роберт (Шаробер; 1301—1342 рр.) уже 1323 р. відправив військо проти невизначених татарських територій, і зробив це ще раз 1325 р. У відповідь татари в 1326 р. здійснили напад на Угорщину, результат якого значно переоцінено у джерелах. У 1331 р. виправу угорців проти татар очолив уже особисто монарх [5, С. 496—497]. Варто пам'ятати, що угорці воювали з татарами «Дунайського улусу», тобто земель, надзвичайно далеких від центральних володінь Джучидської держави на Волзі. Отже Казимир припустився помилки в оцінці ситуації через багаторічну пасивну політику Узбека відносно свого найвіддаленішого західного улусу, хоча й розумів, що його дії неминуче спровокують реакцію хана [10, № 134, С. 699—701].

І справді, згаданий вище Дмитро Дедько звернувся по допомогу «до Узбека, імператора татар», і в кінці 1340 р. повернувся «з великою кількістю татар» [10, № 138, С. 712]. Шлях до ставки хана, підготовка до походу й час на зворотну дорогу якраз уклалися на кінець року. Слід звернути увагу, що виправи татар у Литву, Угорщину, Польщу з останньої чверті XIII ст. відбувалися взимку, що цілком відповідало монгольській військовій стратегії не лише в Європі, а й в Азії [76, С. 41—45].

Схоже також, що наприкінці 1340 р. з Дедьком прибув лише передовий загін із повіреними Узбека до Казимира III. І лише після того, як ці посланці не змогли переконати польського короля дати спокій Галицькому улусу Орди, або, що не виключено, самому прийняти ярлик на правління, на початку 1341 р. прибуло «надзвичайно велике військо названих татар для вторгнення та руйнування королівства Польщі» [10, № 138, С. 712]. І тут варто навести слова сучасника подій Яна з Чарнкова про те, що однією з причин безпосереднього татарського втручання у справу спадкування влади на Галичині стала заборона Казимира «віддавати данину, котру русини мали звичай віддавати татарам» [3, Р. 621—622].

Чим закінчувалася невиплата данини ханові, можна побачити на хронологічно близькому прикладі Візантії. Навесні 1337 р. ординці напали на імпер-

² Даткування в Рочнику Свентокшиському нападу «татар із русинами» на Люблін 1337-м роком слід визнати помилковим, а саму подію віднести до 1341 р. [1, С. 78].

ські володіння. Сучасник Никифор Грегора (бл. 1295—1360 рр.) писав, що, на відміну від попередніх дрібних набігів, коли татари наступного дня зникали, цього разу вони п'ятдесят днів спустошували Фракію аж до Дарданелл і вивели в полон велику кількість людей («Причина цього грабунку, як кажуть, була така: ромеї знехтували звичними подарунками правителеві скіфів (тобто Узбекові — *В.Г.*) і його вельможам» [77, С. 280; 78, С. 408—409]).

Із цього можна зробити кілька важливих висновків: 1) наказ про напад на Візантію був відданий ханом Узбеком; 2) власних сил татарам «Дунайського улусу» вистачало лише на швидкі прикордонні здобичницькі напади; 3) для повномасштабного вторгнення їм було надано підкріплення або з сусідніх улусів, можливо Молдавії, Поділля, або з центральних земель Джучидської держави; 4) причиною татарського нападу 1337 р. була не відсутність подарунків Узбекові, а несплата візантійцями щорічної данини.

На початку 1341 р. татари вигнали поляків із Галичини [3, С. 621—622; 5, С. 503—504], однак цей їхній похід не можна назвати цілком успішним. Поляки зупинили степовиків на Віслі. Італійський хроніст Маттео Гріффоні (1351—1426 рр.) писав, що вже на Великдень (8 квітня) в далекій Болонії мали звістку про напад на Польщу 200 тис. «сарацинів» (цифра явно завищена), але їхній «князь» («*dux*») нібито потрапив у полон до поляків [79, С. 55]. Можливо, результатом успішного відбиття татар для Казимира III могло бути приєднання ним до своїх володінь м. Сянок [33, С. 30—31].

Необхідно зазначити й інші важливі фактори: 1) разом із Дедьком у лютому 1341 р. діяв один із найбільш визначних волинських князів Данило Острозький, хоча Волинь і не була об'єктом нападу Казимира III; 2) відсутність згадки Любарта в подіях квітня 1340 — лютого 1341 рр. дає підстави припустити, що у цей час він ще не був правителем Волині³; 3) не пізніше кінця 1341 р. владу Любарта визнала не тільки Волинь, а й Галичина, про що свідчить напис на дзвоні львівського собору Св. Юра, відлитому «при князеві Дмитрію» в 6849 (1341) р. [81, № 7, С. 22—23; 82, С. 95—119; 83, С. 47—48, 81—82]⁴, та використання ним печатки із зображенням галицького лева [50, С. 51—52, № 14, С. 195; 86, С. 705—706, табл. VIII, № 51].

³ Натяк на литовську участь у подіях 1341 р. подає хроніка чеха Бенеша з Вайтміле, який писав, що того року «Казимир король Польщі вів війну з невірними русинами й литовцями, які прийшли захопити королівство та землі Польщі, але з Божою милістю скоро пішли» [80, С. 490]. Проте синхронні джерела не підтверджують участі литовців й, очевидно, тут ідеться про напад татар на Польське королівство у січні — лютому 1341 р., в якому були задіяні русини Галичини.

⁴ Сучасник подій Ян із Чарнкова зазначав, що після смерті Юрія II Болеслава «Любарт ... те саме князівство Русії тримав, у котре ввійшов король Казимир із сильним військом у рік Господень 1349-й та оволодів ним повністю з усіма містами й замками» [3, С. 629]. Ян Длугош стверджував, що Любарт нічого не отримав зі спадку свого батька, «лише доньку князя володимирського за дружину, за якою дісталася йому князівство Львівське й Володимирське» [84, С. 404]. У польському перекладі ім'я Любарта пропущено [85, С. 378].

Таким чином, першим територіальним здобутком Великого князівства Литовського, де його інтереси перетиналися з інтересами Орди, стали Волинь та Галичина, і відбулося це не раніше весни 1341 р. Оскільки жодних згадок про можливі реляції між Литвою й Улусом Джучі в 1340—1341 рр. у джерелах немає, можна думати, що саме Дмитро Дедько та Данило Острозький були тією силою, що винесла на правління молодого литовського князя, якому вони склали протекцію перед ханом. Тож Любарт, щоб обійняти владу над обома частинами спадщини Романовичів, мусив узяти на себе всі зобов'язання улусного правителя, головні з яких зводилися до виплати щорічної данини та участі у воєнних операціях татар за наказом хана. Отже спостерігаємо повторення ситуації, коли Юрій I Львович та Юрій II Болеслав об'єднували Галичину й Волинь під своєю владою через відсутність спадкоємців в одній із частин спадщини Романовичів, і для цього вони визнавали себе підданими володаря Улусу Джучі⁵.

Проте, на відміну від Юрія I та Юрія II, на Галичині Любарт був номінальним правителем, натомість реальним — Дедько. Лист угорського короля Людовика I (Лайоша) від 20 травня 1344 р. підтверджує, що справжня влада на Галичині належала саме Дедькові [87, № 95, С. 209]. Але оскільки він не був князівського походження й не мав права на князівські прерогативи, то у своєму листі навесні 1341 р. титулувався лише «управителем і старостою землі Русі» [3, С. 621, прим.; 30, № 13, С. 199—200; 65, № 61, С. 83].

В історіографії закріпилося твердження, яке ґрунтується на тексті листа папи Бенедикта XII [67, № 566, С. 434], що Дедько вже 1341 р. уклав певну угоду з Казимиром III, і тим самим начебто визнав свою підлеглість, хоч і формальну, польському королю [22, С. 38—39; 88, С. 27, 29; 89, С. 1—26]. Але низка факторів суперечить цьому. По-перше, потрібно зважити на логістичні можливості. Якщо послання Бенедикта датовано 29 червня 1341 р., то, врахувавши час для написання листа в Польщі та доставки його в Авіньйон, написання листа папи до краківського єпископа, що рідко було швидким, потрібно віднести час укладання послання до курії щонайпізніше на березень 1341 р. І тут знову проявляється ігнорування дослідниками татарського фактора.

Повірити в те, щоб хан погодився на польське підданство Дедька у щойно повернутій до складу Улусу Джучі Галичині, неможливо. Особливо, якщо врахувати послання, написане навесні 1341 р. Григорієм Акіндіносом до Давида Дисипата, ченця монастиря Парорія в Болгарії, в якому повідомлялося, що у Візантії отримали лист, «надісланий тією, котра й донька василевса (тобто Андроніка III Палеолога — *В.Г.*), і дружина скіфа (хана Узбека — *В.Г.*)». Зі слів Акіндіноса, йшлося про те, що «варвар (Узбек — *В.Г.*) налаштований проти нас із таким гнівом і люттю, що в даний момент відправляє на нас 60 тис. скіфів, що вже поспішають через Істрос (Дунай — *В.Г.*) не так, як раніше, коли вторгалися у Фракію, не для того, щоб захопити все, що легко знайти на своїй

⁵ Про це прямо у своїй буллі до хана Узбека від 17 серпня 1340 р. писав папа Бенедикт XII, використовуючи термін «піддані» [10, № 93, С. 515, 517].

дорозі, а потім повернутися додому, але з військовими машинами для штурму укріплень. Ці 60 тис. воїнів вестимуть облогу впродовж трьох місяців і підуть додому із захопленою здобиччю після того, як ще стільки ж прийдуть продовжити розпочате. А потім вони також покинуть облогу та бій, коли через рівний проміжок часу наспіє заміна. Варвар готовий робити це доти, допоки він не знищить, не зруйнує й повністю не підкорить собі Римську імперію. І він не відступить, аж не побачить, що досягнув своєї мети» [90, С. 157—158, 160—161; 91, № 12, С. 57—59].

В. Лоран пояснював гнів Узбека тим, що Андронік III улітку 1340 р. не лише пропустив через Босфор і Дарданелли піратський флот Умура-паші, а й скерував його проти дунайської Вічини, що була у складі Улусу Джучі [90, С. 155—157]. Утім П. Ламерль, який присвятив Умур-паші спеціальну працю, поділяючи думку В. Лорана щодо ролі візантійського імператора в нападі тюркського корсара на Кілію та Вічину, схильний віднести його рейд на Дунай періодом літа 1341 р. [92, С. 129—137].

За повідомленням доньки Андроніка III, яке доправили у Візантію ще на початку весни (або ж наприкінці зими), Узбек вирішив не просто вдарити по Візантії, а знищити її. Згідно з аль-Умарі, татари навіть напали на Константинополь [93, С. 61 з посиланням на 94, С. 76—77]. Але ані синхронні, ані більш пізні інші джерела цього не підтверджують. Двір імператора з листопада 1340 р. перебував у Салоніках і повернувся до столиці 20 травня 1341 р. [90, С. 147, прим. 8]. Тобто всю зиму 1340—1341 рр. ніякої небезпеки для себе він не відчував. Названі в листі три хвили по 60 тис. татар, звичайно, перебільшення. В найближчому до Константинополя Дунайському улусі просто не було стільки боєздатних вояків. Вочевидь, у поході мали взяти участь татари, відправлені з інших володінь Улусу Джучі, як це було 1337 р., проте і їх хан навряд чи зібрав би тричі по 60 тис.

За напад улітку 1341 р. Андронік III міг не хвилюватися. Плани воєнних походів у Монгольській імперії, а за ними й в Улусі Джучі, розробляли в березні — квітні. Після цього розсилалися повідомлення в усі куточки держави. На курултаї початку літа (друга половина травня — перша половина червня) вирішували, куди саме відбудеться виправа. Після цього всі задіяні в ньому поверталися до своїх улусів відгодовувати коней. Похід починався не раніше другої половини серпня, іноді у вересні [95, С. 68] і тривав до кінця зими. Це було пов'язано у землеробських районах із закінченням збору врожаю, яким татари планували скористатися, а також із замерзанням річок та боліт, що спрощувало їм пересування [96, С. 86, 104]. Тому Андронік негайно відправив в Орду посольство на чолі з Кідонісом, який «вирушив за Каспійські ворота» і вдало впорався із завданням, не лише відвернувши від Візантії небезпеку татарської помсти, а й начебто отримавши згоду хана на допомогу ординського війська, щоправда невідомо, проти кого [97, № I, С. 9; 98, С. 164; 90, С. 156, прим. 34].

Єдиною значною силою Орди наприкінці зими 1340—1341 рр. неподалік від Балкан було військо, задіяне проти Польського королівства. Можна

думати, що після виконання свого завдання на Галичині воно відійшло на сусіднє Поділля, де мало б кочувати до наступної осені в очікуванні підкріплення із центральних володінь Улусу Джучі для походу на Візантію. Крім того, в безпосередній близькості залишалися подільські татари, котрі за чотири — п'ять переходів досягли б Польщі, що і сталося наступного 1342 р. [1, С. 199]. Тому в 1343 р. папа Климент IV начебто через постійні напади «татар, русинів і литовців» надав Казимирові III десятину від прибутків Гнезненського архієпископства [8, № 214, С. 424—425; 67, № 605, С. 468—469].

По-друге, у досліджуваній період Казимир III у своїх актах названий або просто королем польським [99, № 41, С. 52 (24 червня 1341 р.)], або ж королем польським і земель Краківської, Сандомирської, Серадзької, Куявської, Ланьцутської, Померанської [100, № 924, С. 68 (31 травня 1341 р.), № 925, С. 70 (20 червня 1341 р.)]. Так триватиме до 2 лютого 1346 р., коли в його титулі з'явиться й Русь: «Kazimiris Dei gratia Rex Polonie necnon Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cviaue, Pomoranie, Russique dominus et heres» [101, № VI, С. 7—8]. Але це джерело збереглося в копії XV ст., отже, не виключено, що канцелярист, який переписав чимало подібних актів, за звичкою додавав у текст слово «Russique». Перші ж, відомі нам, оригінальні акти, де в титулі короля згадано Русь, датовано 18 листопада 1346 р. [102, № 278, С. 273; 103, № 497, С. 701—702]⁶.

По-третє, угорський король, бажаючи відкрити дорогу своїм купцям на Галичину, в 1344 р. писав не Казимирові III, а Дедькові [87, № 95, С. 209]. І по-четверте, не можна відкидати можливість того, що між Дедьком та Гедиміном існувала певна домовленість щодо його статусу на Галичині, або ж зіграла свою роль залежність Любарта спершу від батька, а згодом і від старших братів⁷, що вплинуло на позицію галицького можновладця.

Як висновок, можна навести думку литовського історика А. Нікжентайтиса про те, що в папській буллі згадане прохання галичан до татар про допомогу, і що її було надано, але нічого не йдеться про наслідки татарської кампанії для Польщі, закінчення якої Казимир III ще не міг описати. А це означає, що гіпотетичне польське підданство Дедька могло бути тільки до того, як він іздив в Орду просити хана про допомогу [105, С. 33].

⁶ Невдовзі, в 1347 р., візантійський імператор Іоанн Кантакузин, хоч і титулував Любарта лише володимирським князем, звернувся саме до нього з проханням доправити «галицького архієрея» на слідство до константинопольського патріарха [104, Приложения, № 6, Стб. 30—34]. Дедько зникає з джерел лише після травня 1344 р. Чи не означало б це, що Казимир III у 1346 р. наважився претендувати на Русь після його смерті, але ще не був готовий до воєнного вторгнення, а Любарт реально об'єднав під своєю владою обидві частини спадщини Романовичів?

⁷ Кейстут Гедимінович у привілеї торунським купцям (після 1345 р.), щоб їх «пустили до Лучцька торговати через Берестіє», записаний вище Любарта [81, № 8, С. 23—24; 30, № 13, С. 203—204].

Литовське посольство в Орду 1348 р.

Смерть Гедиміна [106, С. 207] та майже одночасна [107, С. 173] смерть Узбека наприкінці 1341 р. [10, С. 86, прим. 130]⁸ відкрили нову сторінку відносин між Великим князівством Литовським, Польським королівством й Улусом Джучі. У Литві великим князем став Явнут (1341—1345 рр.), позиція котрого щодо його брата — правителя Волині та Галичини — невідома. Після ефемерного врядування Тинібека [12, С. 212—213; 109, С. 227—232] ханом став Джанібек (1342—1357 рр.). Він мав би підтвердити Любарта як володаря Волині та Галичини. Кожна зміна будь-якого правителя, а особливо на троні Улусу Джучі⁹, завжди несла у собі небезпеку внутрішніх заворушень. І хоча жодних даних про підтвердження Джанібекієм влади Любарта джерела не зберегли, відсутність спроб Казимира III скористатися ситуацією й повернути втрачені позиції на Галичині свідчать про його небажання та/або неготовність зв'язуватися саме з татарами. Обставини для його реваншу почали складатися лише в 1348 р.

У 1345 р. «створися в Литвѣ замятня велика»: Кейстут детронізував Явнута на користь свого брата Ольгерда. Усунутий від влади правитель утік у Москву, а його старший брат Наримунт, як це не дивно, — «бѣжа в Орду къ цесарю» [12, С. 216; 107, С. 175; 110, С. 358; 111, С. 275; 112, Стб. 418; 113, Стб. 605—606; 114, С. 107; 115, С. 127]. Цікаво, що епізод утечі Наримунта відображений лише в північноруських літописах, а в білорусько-литовських не згаданий узагалі.

Чому Наримунт, на відміну від брата, утік не в Москву, а в Орду, сказати складно. К. Несецький писав, що «мав той Наримунд, згідно з Яном Вернером у Генеалогії Ягеллонській fol. 65, а той же автор почерпнув то з хронік руських, за дружину доньку Тукаїса (Tuchais) короля тауриканського. Того ж також Тукаїса згадує Кангіус (Cangius) в історії константинополітанській, і називає його королем тауриканським, стверджуючи, що мав за собою дружину християнку на ім'я Марія, доньку Андроніка Старого, цезаря східного, в році 1320-му померлого» [116, С. 897; 117, С. 168; 118, С. 13].

Літописи повідомляють, що Наримунт по смерті батька як старший син нібито став правителем Великого князівства Литовського, та що «бысть ему брань со иноплеменники». Ким були ці «иноплеменники» сказано лише в «Начале государей литовскихъ»: «бысть ему брань с Татары и впаде (Наримунт — *В.Г.*) в руцы Тотаромъ». А з неволі його викупив начебто московський князь Іван Калита [113, Стб. 590 (6859 = 1351 р.), 595 (без дати), 604 (6849 = 1341 р.), 608—609 (6849 = 1341 р.); 119, С. 114].

Згаданий «Тукаїс» — це хан Токта, чиє ім'я візантійський історик Георгій Пахімер (пом. 1310 р.) передав грецькою мовою як «*Τουκτάϊς*», а в латин-

⁸ 16 березня 1342 р. про смерть Узбека вже знали в далекій Венеції [108, № 138, С. 49 (з помилковою датою 1341 р.)].

⁹ Так, після смерті Токти за невідомих обставин місто й порт Білгород бл. 1314 р. перейшло під владу болгарського царя Феодора Святослава [10, № 157, С. 786].

ській транскрипції — «Tustaï». Однією з його дружин, як свідчить Пахімер, була Марія, позашлюбна донька візантійського імператора Андроніка II [120, С. 268], котрий правив у 1282—1328 рр., а помер 1332 р. Марію ж він відправив до Токти бл. 1300 р. [121, С. 227; 122, С. 91].

Дослідники припускали, що згадана Георгієм Пахімером Марія може бути тотожною дружині Узбека на ім'я «Баялун» [123, С. 47; 124, С. 395]. Те, що остання дійсно була донькою візантійського імператора, підтверджують три незалежних одне від одного джерела [10, № 102, С. 589; 90, С. 160—161; 91, № 12, С. 57—59; 125, С. 488, 497; 126, С. 294, 301—302]. Але арабський мандрівник Ібн Баттута, який із дозволу Узбека супроводжував Баялун зі ставки хана в Константинополь, писав, що вона поїхала до батька, щоб народити там дитину [125, С. 497]. Якщо згадану Пахімером Марію видали заміж ще наприкінці XIII ст., то в 1330-х рр., про які писав Ібн Баттута, їй було б уже близько п'ятдесяти років, коли навряд чи можна говорити про народження дитини, а її батько — давно помер. Отже, це могла бути лише донька імператора Андроніка III.

То чи могла донька Марії й Токти, або Баялун та Узбека, стати дружиною Наримунта? Про це ані синхронні, ані більш пізні джерела нічого не повідомляють. Навряд чи можна погодитися з тим, що таку подію літописці забули б записати, а численні нащадки князя — згадати. Вочевидь, К. Несецький користувався рукописом праці Яна Вернера, що підтверджує його посилання на «fol. 65». Проте навряд чи останній, поляк німецького походження (?), мав у своєму розпорядженні якісь «руські літописи», де було б сказано про шлюб Наримунта з донькою хана. Крім К. Несецького працю Я. Вернера більше не використовував жоден спеціаліст із генеалогії. К. Естрайхер у своїй величезній бібліографії щодо цього твору лише обережно занотував під знаком питання: «Werner Jan. Genealogia Jagiellońska. (?)» [127, С. 795]. Достовірність цитування прочитаного К. Несецьким тексту викликає сумнів на прикладі праці «Кантіуса» — французького історика-візантиніста XVII ст. Шарля Дюканжа, який, посилаючись на Георгія Пахімера, писав:

«IV. Irene, seu ut a Pachymere nuncupatur, Euphrosyne Palaeologina, Michaelis imperatoris filia notha, a patre nuptum data est Nogae Scythae Proceri, qui a Toctai Scytharum Tartarorum perinde Principe interfectus est. Fait porro Nogas iste pater Tzachae Scytharum Principis, sed ex altera conjugue.

IV^a. Maria Palaeologina, filia altera Michaelis, ex puella ex Diplovatzarum familia genita, in uxorem pacta est a parente Chalau, seu Hulac, Tartarorum Principi, ad quem deducta est a Theodosio de Villa Harduini, Monasterii Pantocratoris Hegumeno seu Abbate, Achaia et Peloponnesi Principis fratre. Sed Chalau interca extinto, hane duxit Apara, ejus filius et successor, Muguliorum Despoena vocatur a Pachymere» [128, С. 235].

Як можна переконатися з наведеного уривку, всупереч твердженню К. Несецького, Ш. Дюканж не називає «Тукаїса» «королем тауриканським». Але таке титулування свідчить про те, що з'явилось воно значно пізніше за розпад

Орди (1502 р.), коли пам'ять про неї дещо стерлася, а Кримське ханство перетворилося на єдиного загальновідомого представника татарської державності.

Важливо зазначити й те, що Іван Калита не міг викупити Наримунта в Орді, оскільки сам московський князь помер 1340 р. Отже шлюб Наримунта з донькою «тауриканського короля», як і його татарський полон, попри спробу М. Борисова [129, С. 291—293] знайти у цьому історичне зерно, є цілком міфічними.

Впродовж двох десятиліть до 1345 р. джерела не фіксують контактів між правителями Литви й Улусом Джучі, а ті, про які ми можемо лише здогадуватися, стосувалися спадкування влади в підлеглих ханові Узбеку Галицькій та Волинській землях. У подальшому втечі князів до Орди, на прикладі Свидригайла Ольгердовича або Михайла Сигізмундовича, матимуть лише одну мету — військову допомогу для повернення / захоплення влади у Великому князівстві Литовському. Вочевидь, що й Наримунт шукав опертя в Орді, найбільш потужному на той час у сусідові Литви, для повернення влади Явнуту або захоплення її для себе.

Але Наримунт прибув до Джанібека у складний для Орди період. Зручний для походу зимовий час 1344—1345 рр. уже було згаяно, а на 1345 і 1346 рр. хан мав інші плани. Не виключено, що він запросив ціну, яку князь не міг сплатити (наприклад, визнання підданства правителю Улусу Джучі). Але це могло бути лише приводом, оскільки в реальності Джанібека займала передусім проблема Кафи, і він просто не був зацікавлений у наданні допомоги Наримунтові. Тому сюжет з його втечею в Орду не отримав у літописах жодного продовження. Наримунту нічого не залишалось, як примиритися з Ольгердом та Кейстутом, і він прибув у Литву не пізніше початку 1347 р. Йому повернули у володіння Пінськ на Поліссі [130, С. 10], він разом із цими братами на початку 1348 р. взяв участь у поході проти Ордену, де й загинув [131, С. 508]. І в тому ж році відбувся перший документально зафіксований дипломатичний контакт правителя Литви з ханом Улусу Джучі, ініційований саме першим.

Згідно з літописами, Ольгерд вислав в Орду Коріата, Михайла, Семена Свіслоцького та Айкшу з нібито проханням «рати у царя себѣ вь помочь». Дізнавшись про це, московський князь Семен Іванович після наради з братами й боярами вислав в Орду своїх представників зі скаргою на Ольгерда за те, що той розорив «сѣ своєю братьею царевѣ (тобто хана — *В.Г.*) улусѣ, а князя великаго отчину испустошилѣ». Джанібек видав литовських послів у Москву через свого посла Тотуя.

Під розореним «царським улусом» однозначно слід розуміти напад Ольгерда на володіння Новгороду в 1346 р. [12, С. 217; 110, С. 358; 111, С. 276; 112, Стб. 419; 115, С. 128]. Але серед основних проблем, пов'язаних із місією Коріата, треба виділити такі: 1) ідентифікація членів посольства; 2) датування його за різними джерелами між 1348 і 1349 рр. Треба зважити й на те, що ранні літописи [13, Стб. 58; 132, С. 96; 133, С. 369] не вказують, проти кого Ольгерд просив собі на допомогу військо у хана, а пізні — однозначно пов'язують це прохання проти Москви [12, С. 219; 106, С. 215; 114, С. 109].

Серед членів литовського посольства не викликає сумнівів лише особа Коріата — одного з молодших синів Ґедиміна. Він, згідно з Я. Тенговським, народився бл. 1305/1308 рр. [34, С. 164], тобто на момент, коли Ольгерд доручив йому місію, був уже досвідченим чоловіком.

Переконливо ідентифікувати Михайла й Семена Свіслоцького досі не вдалося. Місце їх у соціальній ієрархії Великого князівства Литовського літописи не зазначають, але якщо Семен названий Свіслоцьким, то, вочевидь, це був князь у Свіслочі на західному кордоні сучасної Білорусі. Утім, був це службовий князь, чи власник і спадкоємець міста, невідомо. Ю. Вольф уважав Семена Свіслоцького сином Наримунта [118, С. 25; 134, С. 274], але переконливих доказів не навів. У цьому за ним пішов і Л. Войтович [135, С. 618]. У джерелах Семен більше не згаданий. Михайло ж, записаний у літописах перед князем Семеном, вочевидь також був князем. Ю. Вольф [118, С. 20; 134, С. 274] уважав, що й він син Наримунта, але знову підтверджень не навів. Натомість на думку Я. Тенговського, Наримунт мав лише синів Олександра, Патрикія, Юрія та Василя [34, С. 28—42].

Не менш загадковий персонаж — Айкша. Походження його невідоме. До 1348 р. у джерелах його немає, а після цього згадується ще лише один раз — в акті 1358 р., яким Кейстут затвердив розмежування між Литвою й Мазовецьким князівством («*super duces et Boyaros nostros videlicet super Patryky, Woyszwyłt et Aykszy, Olyzar et Waskonem Kerdeyewycz pro parte nostra*») [136, № 80, С. 73; 137, № 24, С. 30—32]. Ю. Пузина вважав його сином Коріата [138, С. 428, 433—434; 139, С. 61—62, 64]. Князь Патрикій Гродненський, за Я. Тенговським, також був Наримунтовичем [34, С. 28—30, 196]. Походження Войшвила точно не відоме, але він був князем [64, № 1041, Sp. 772]. Оскільки Олізар і Васько Кердейовичі походили з впливового на Поділлі, Волині й Галичині боярського роду, напевно татарського [140, С. 169—194], то сполучник «et» після імені Войшвила відносить Айкшу до бояр. Проте існують підстави вважати, що акт 1358 р. насправді пізнішого походження, оскільки письмо його характерне для перших десятиліть XV ст. [141, С. 113, прим. 180].

Детальне дослідження зі спробою встановити особу Айкши належить І. Баранаскене, яка присвятила йому спеціальні розвідки в окремій статті та монографії. На її думку, Айкша, або литовською Ейкша (*Eikša*), володів важливим замком Ейшишки¹⁰ (нині Шальчинінкський р-н Литви, на кордоні з Білоруссю) та був тестем Вітовта Кейстутовича. Свої висновки авторка ґрунтує на низці опосередкованих джерел про власника замку Ейшишки знатного боярина Судимонта (пом. 1394 р.), який в одному з орденських джерел у подіях 1384 р. названий «*swoger Zudemunt*» [143, С. 605], тобто брат дружини (шваґро) Вітовта, і таким чином він доводився Айкші сином [144, С. 64—74]. Пізніше вона скоригувала свої погляди, дійшовши висновку, що Айкша був батьком боярина Пекштиса й, відповідно, дідом Судимонта та

¹⁰ Про замок Ейшишки див. докл.: [142, С. 67, 81].

Анни, Вітовтової дружини [145, С. 235—238]. Крім того, дослідниця вважає за можливе ототожнити Айкшу / Ейкшу зі згаданим в акті Юрія Коріатовича Якшою Літавором, котрого князь як молдавського господаря в 1374 р. начебто за успіхи в боротьбі з татарами нагородив селом Зубровці, власністю поблизу Білгорода (Аккерман) [146, № 1, С. 1—2; 147, № I, С. 416].

Спорідненість Судимонта з Вітовтом була предметом дослідження й інших істориків [148, С. 39—42; 149, С. 116—122]. Як підсумок, можна навести слова Р. Петраускаса: «Термін *swoger* у тогочасній німецькій мові означав особу, яка породичалася з іншою через шлюб — це міг бути тесть, зять, чоловік сестри дружини й т. п.». Орденське джерело 1416 р. називає Судимонта «*magen*», що означало родича взагалі (найчастіше кровного). Таким чином, ступінь спорідненості Вітовта та Судимонта залишається остаточно нез'ясованим [150, С. 88—89]. Щодо присутності Айкши в Молдавії й ототожнення його з Якшою Літавором, то з цим погодитися неможливо. Румунські історики переконливо довели, що синхронні джерела не підтверджують молдавське правління Юрія Коріатовича, а його «пожалування» Якші Літаворові — фальсифікат [151, С. 597—601; 152, С. 462—465; 153, С. 51—57; 154, С. 219—236; 155, С. 139—157].

Можемо зробити певні висновки щодо членів першого відомого нам офіційного литовського посольства в Орду: 1) єдиний ідентифікований його учасник — князь Коріат Гедимінович; 2) він став першим відомим послом із числа Гедиміновичів, що підкреслює важливість його місії до хана Джанібєка. Наступним послом такого рангу в європейські держави через понад тридцять років (1379 р.) стане князь Скиргайло Ольгердович (бл. 1354—1394 рр.), рідний брат великого князя литовського Ягайла [156, С. 92—98; 157, С. 70—83].

Датування литовського посольства в Орду 1348-им роком за березневим стилем, як нам видається, переконливо довів В. Кучкін у контексті договору між нащадками Івана Калити [158, С. 101—175, особливо 137—138]. Цей самий рік для супутніх подій у літописі визначив і М. Бережков [159, С. 298].

Усі без винятку дослідники відносять відправлення Ольгердом посольства в Орду на період після 2 лютого 1348 р., тобто після поразки литовського війська на р. Стрева від тевтонців [13, Стб. 57; 111, С. 276; 112, Стб. 419; 131, С. 75—76, 512; 160, С. 4; 161, С. 35—36; 162, табл. 49, № 88, С. 25], що, на їхню думку, спричинило потребу у зовнішній підтримці. Виходячи з цього, вони пропонують свої варіанти того, проти кого литовський князь просив у хана військову допомогу. З різного рівня аргументацією, крім Великого князівства Московського [11, С. 380; 20, С. 127; 34, С. 166; 53, С. 119, прим. 2; 158, С. 137—138; 163, С. 116; 164, С. 285—286; 165, С. 239; 166, С. 540—541; 167, С. 74—75; 168, С. 130; 169, С. 165], називають ще Польське королівство [22, С. 47—48; 33, С. 33, прим. 3; 170, С. 78], Тевтонський [171, С. 504—527], і навіть обережно припукають Лівонський орден [172, С. 199], який на той час уже давно був з'єднаний із тевтонцями. Кожна з версій має як свої переваги, так і вади. На наш погляд, мінусом аргументації виступає, власне, прийняття думки,

що Коріата було відправлено після 2 лютого. Розв'язати цю складну проблему можливо лише приблизно, за опосередкованими джерельними даними, й тільки з урахуванням тодішніх логістичних можливостей.

Відомо, що великий князь московський Семен Іванович повернувся з Орди навесні 1348 р., тобто, за березневим стилем, після 1 березня. Шлях від Москви до Орди, на думку окремих дослідників, займав близько місяця [173, С. 82, прим. 124; 174, С. 87]. День повернення невідомий, але це відбулося до 26 травня [12, С. 219; 13, Стб. 58; 106, С. 215; 114, С. 109; 132, С. 96]. Отже часовий діапазон досить широкий: 1 березня — 25 травня.

На думку В. Кучкіна, нарада Калитовичів щодо протидії посольству Коріата в Орду відбулася в Москві на початку — у середині травня [158, С. 138]. Якщо так, то гонець із повідомленням про приїзд литовців до Джанібєка мав би вирушити з Орди не пізніше початку — середини квітня. Відповідно, прибути у ставку хана литовці мали до початку квітня. Але якщо уважніше глянути на події, то виникають питання, передусім логістичні, розв'язати які на основі знаних на сьогодні джерел можна лише гіпотетично: 1) невідоме місце перебування ставки Джанібєка на момент виїзду звідти Семена Івановича (отже згадане твердження дослідників, що шлях із Москви в Орду або у зворотному напрямку відносно подій 1348 р. займав близько місяця, суто умовне ¹¹); 2) невідоме місце перебування ставки Джанібєка на момент приїзду туди Коріата (отже розрахунок бодай приблизного часу, витраченого на дорогу з Литви в Орду, також умовний; однозначно можна констатувати лише те, що Семен Іванович вирушив зі ставки хана ще до того, як туди прибув Коріат).

Тож ми не можемо ані підтвердити, ані спростувати прямо чи опосередковано того, що посольство Коріата виїхало в Орду саме після 2 лютого 1348 р.

Викликають питання й інші, зазначені в літописі, повідомлення щодо цього посольства:

1) Невідомо, яким чином у Москві отримали відомості про прибуття Коріата в Орду. Літопис із цього приводу висловлюється невизначено: «И то слышавъ князь великій Семен...». Навряд чи Ольгерд сповістив Москву про виїзд свого посольства. Звістку про нього з Литви в Москву могли принести купці. У такому разі вона могла потрапити до Семена Івановича ще відразу по його поверненні до Москви з Орди приблизно в березні. Це міг бути й татарський гонець, відправлений кимось із доброзичливців московського князя в Орді, або, враховуючи приятні стосунки Джанібєка з Москвою, Семенові Івановичу про прибуття литовців повідомив сам хан.

¹¹ Восени 1318 р. тверський князь Михайло Ярославич був убитий у ставці Узбека на Північному Кавказі [12, С. 182, 184; 13, Стб. 38—39; 174, С. 119—142; 176, С. 116—120]. Там, у місцевості Біш-Даг (П'ятигір'я), була одна з кочових ставок хана [125, С. 481; 126, С. 289]. Поряд знайдено залишки мавзолів [177, С. 262—265; 178, С. 229—239; 179, С. 83—93]. У 1413 р. князь Василь Михайлович Кашинський виїхав з Орди на Дмитрів день 26 жовтня, а до Кашина він прибув за два місяці — 24 грудня [180, С. 219—220].

2) Якщо ж литовське посольство вирушило в Орду до 2 лютого 1348 р., то й повідомлення про прохання Ольгерда до хана надати Литві військову допомогу набуває зовсім інших рис, позаяк литовський правитель із вірними йому братами на той час не лише цілком вдало самостійно відбивав напади всіх ворогів, а й поширив свій вплив на сусідні Новгород, Псков, Твер, Смоленськ. Тим самим він вступив у конфронтацію як із Джанібекком, котрому зазначені землі платили данину, так і з Семеном Івановичем, який вважав їх зоною свого впливу, оскільки після смерті батька в 1340 р. отримав ханський ярлик не лише на велике князіння, а й «всѣ князи Русские под рущѣ его даны» [107, С. 172—173].

Не вдаючись у детальну аргументацію, треба визнати, що Москва, будучи частиною Улусу Джучі, не могла стати об'єктом для спільного литовсько-татарського застосування сили. Неможливо погодитися й з думкою А. Горського, що причиною прохання про військову підтримку було надання Семеном Івановичем притулку Явнугу [181, С. 75], тим паче, що це не викликало жодного конфлікту між Вільном і Москвою. Від часу його втечі з Литви минуло три роки й важко пояснити затримку можливих претензій Ольгерда перед Джанібекком щодо переховування Явнуга в Москві. Дослідники вже давно звернули увагу на тісні стосунки між останнім і Наримунтом. Отже є підстави припустити, що Явнуг повернувся у Велике князівство Литовське більш-менш в один час із Наримунтом, тобто наприкінці 1346 — на початку 1347 рр.

Ольгерд мав добре знати про тісні відносини між Москвою та Сараєм. Ще 1317 р. Кончака (пом. 1318 р.), сестра Узбека, стала другою дружиною московського князя Юрія Даниловича (пом. 1325 р.) [12, С. 180] й, відповідно, доводилася невісткою Івана I Даниловича Калити й тіткою його сину Семену Гордому. Таким чином останній був некровним, але все ж таки двоюрідним братом хана Джанібека. Такий випадок родичання володаря Улусу Джучі з руськими північносхідними князями унікальний [182, С. 16]. Можна бути впевненим й у тому, що Ольгерд на прикладі свого союзника — тверського князя Олександра Михайловича та його сина Федора — добре знав, що чекає в Орді тих, хто кидав виклик московському правлячому дому: 1339 р. за намовою Івана Калити хан Узбек викликав їх у свою ставку, де стратив обох [110, С. 349—350].

Відносини Литви з Польським королівством у цей час уже кілька років були як мінімум не ворожими. У листопаді 1345 р. папа римський закидав Казимирові III, що він уклав перемир'я «з литовськими схизматиками» проти християн [67, № 628, С. 484—485]. Ішлося про Любарта чи взагалі про Велике князівство Литовське, — з тексту зрозуміти складно, але підтвердження цього перемир'я знаходимо у спільній польсько-литовській виправі проти Опавського князівства [80, С. 495]. Воно було тривалим. Проте це не означало, що Ольгерд, Кейстут і Любарт довіряли Казимирові. Литовсько-польський союз, вістря якого було направлене проти Тевтонського ордену, розпався 25 травня 1339 р. разом зі смертю Альдони, дружини польського короля й доньки Гедиміна [34, С. 234; 105, С. 31]. Сам Казимир 1343 р. підписав із тевтонцями в Каліші низку угод, що отримали назву Калішського миру [183,

№ 567—569, 579—582, 586—587, 590], котрий тривав понад шість десятиліть. Здавалося, що руки в короля для боротьби за литовські Волинь і Галичину були розв'язані. І можна було думати, з огляду на згадане вище титулування Казимира III себе паном Русі, що він при нагоді спробує захопити їх. Але насправді ще з 1345 р. польський володар був зв'язаний війною з Карлом IV Люксембургом. Чергове загострення розпочалося восени 1347 р., а мир між ними було укладено лише 22 листопада 1348 р. [184, С. 108—115].

У відносинах із Тевтонським орденом період 1345—1347 рр. відзначався особливою збройною ініціативою Великого князівства Литовського. В листопаді 1345 р. литовці спалили Растенбург [131, С. 508]. Наступного року напали на Земгалію й Самбію [131, С. 77, 509; 185, С. 341]. На початку 1347 р. атакували Пруссію, а восени — Рагнету [131, С. 50, 508; 185, С. 341; 186, № 3, С. 3—4]. З обох сторін це були прикордонні акції. При цьому не можна сказати, що Орден удався до ефективних відповідей та становив загрозу існуванню Литви. Так, у 1347 р. проти двох литовських нападів тевтонці не здійснили у відповідь жодного [187, С. 2—3]. І навіть після важкої поразки литовців у 1348 р. тевтонці спромоглися лише на один похід у серпні — вересні того ж року, й до початку 1352 р. не робили їх зовсім [11, С. 375; 162, табл. 49, № 89—91, С. 25—26; 187, С. 11]. Звичайно, свою роль відіграла епідемія чуми, що обмежила приплив в Орден західноєвропейських шукачів пригод і слави, але більше справа полягала в тому, що потенціал Пруссії був ще замалим, аби становити небезпеку для Великого князівства Литовського. Він зміцнився лише після того, як магістром Ордену став не лише успішний воїн, а й добрий адміністратор Вінріх Кніпродє (1352—1382 рр.) [188, С. 90—95]. Але тільки в березні 1362 р. за підтримки німецьких, англійських, італійських лицарів тевтонці вперше змогли прорвати литовську оборону на річці Німані, взяти в облогу замок у Ковні та вдарити по центральних литовських володіннях в Аукштайтії. Навіть спільних зусиль Ольгерда й Кейстута забракло, щоб зняти цю облогу, тож замок було захоплено. У полон потрапив «син короля Кейстута» Вітовт [143, С. 81].

Джанібек у першій половині 1340-х рр. виявив повну пасивність щодо своїх західних володінь. Передусім на кордоні з Угорщиною, яка наполегливо намагалася розширити власні межі за рахунок татарських земель, через що угорсько-татарські зіткнення не припинялися. Так, булою від 7 травня 1343 р. папа Климент IV відновив відпусти гріхів усім, хто загине у війні з татарами, «язичниками» та іншими сусідами Угорщини [189, № 257, Old. 186]. З його ж акта від 9 жовтня 1344 р. відомо, що татари спустошили землі архієпископства Калочі [190, № 676, Old. 383]. З боку татар це була лише дрібна прикордонна сутичка, оскільки для серйозної війни, як показали події 1337 р. у Візантії, сил лише Дунайського улусу було замало, а Джанібек зосередив свою увагу на італійських Тані й Кафі, Чагатайському улусі [191, С. 127] та Азербайджані [6, С. 81—85; 191, С. 127—129; 192, С. 191—195].

Криза у відносинах з італійцями почалася в Тані 1343 р., коли венеціанець убив татарського купця Гаджи Омара. Хан вигнав із Тани всіх «фран-

ків» [193, С. 121—126; 194, С. 8—43; 195, С. 89—125]. Наступною жертвою мала стати генуезька Кафа на Кримському півострові, але облога міста в 1344 р. виявилася невдалою. Кафинці не лише витримали блокаду, а й, зробивши вилазку, знищили облогові машини та багатьох татар [196, С. 139].

Через невдачу Джанібек зважився на досі небачений для Улусу Джучі проект, що порівняно з можливим втручанням у справи Литви, або війною з угорцями, був для нього значно важливіший. Венеціанські мінорити, котрі побували у Сараї, у своєму листі обережно натякали, що причиною репресій Джанібека проти італійців насправді було не вбивство Гаджи Омара, а бажання захопити Кафу [194, С. 29; 195, С. 113; 197, № 6, С. 283]. Але коли хан переконався, що поставити місто під свій контроль без флоту неможливо, він наказав за зиму 1344—1345 рр. побудувати у Чембало й Каламіті 30 галей. Утім у Кафі про це досить швидко дізналися [197, № 6, С. 282], і в березні 1345 р. генуезці спорядили ескадру, яка знищила ханські кораблі [197, № 8, С. 288—289].

Ніби відчувши або дізнавшись про цілковиту зайнятість Джанібека Кафою, взимку 1345 р. угорське військо перейшло в наступ. Було розбито сили й захоплено важливого татарина на ім'я Атламош, начебто «другу після хана [людину], одруженого з сестрою самого хана», якого стратили, а «ті з тартар, хто залишився живим, втекли у віддалені приморські краї до інших тартар» [5, С. 513; 198, С. 151—152; 199, С. 25]. З огляду на те, що похід угорців відбувався поблизу Трансильванії, найбільш імовірно, що Атламош правив улусом між річками Серет і Прут [200, С. 58—59]. Джанібек до долі свого зятя поставився цілком пасивно й навесні 1345 р. татарське військо на чолі з найвищим ординським сановником Могулбугою знову безуспішно намагалось захопити Кафу [108, № 180, С. 57; 197, № 7, С. 286; 201, № 170, С. 334].

Вочевидь, що фінанси Улусу Джучі були підірвані торгівельною блокадою, а військові сили — невдалими облогами. І коли 1346 р. угорці завдали татарам важкої поразки, заволодівши «великою кількістю дуже цінної зброї, безмежною здобиччю як тваринами, так і дорогоцінностями й дорогим камінням» [5, С. 512—513; 198, С. 151—152, 167—168], хан, замість того, щоб кинути військо проти Угорського королівства, ще раз спробував захопити Кафу. Облога 1346 р. припала на спалах чуми в Орді [202, С. 75—89], а купецькі судна під кінець наступного року занесли пошесть в Європу [203, С. 97—126]. Ще одна невдала облога Кафи під час епідемії відбулася на початку 1347 р. [204, С. 279; 205, С. 46]. Відбивши спроби захоплення міста, генуезці самі пішли в наступ й оволоділи Чембало [206, С. 217—228; 207, С. 212—213]. Після чергової невдачі Джанібек навесні 1347 р. погодився на мир¹² із генуезцями, про що дізналися венеціанці [197, С. 275], які отримали від хана прощення та ярлик 26 грудня того ж року [201, № 167, С. 311—313; 208, № 3, С. 587—589; 209, С. 78—121].

¹² Дж. Петті Бальбі і С. Карпов вважають, що могла була ще одна спроба захопити Кафу на початку 1349 р. [194, С. 39; 195, С. 124; 206, С. 220].

Безпосереднім чи опосередкованим свідком кримських невдач Джанібека й першої хвилі епідемії чуми під час свого перебування в Орді був Наримунт. Можна не сумніватися, що після повернення в Литву він про все бачене та почуте повідомив у деталях Ольгердові.

Отже, підводячи ризик під аналізом відносин правителя Великого князівства Литовського з сусідами станом на початок 1348 р., можна охарактеризувати їх так:

- із польським королем — як обопільний, але неширий нейтралітет (Казимир III хоч і виказував претензії на Галичину й Волинь, ще не був готовий до боротьби за них);

- із великим князем московським — до прямого воєнного протистояння ще не дійшло (але відносини з Семеном Івановичем були напруженими через поширення впливу Литви на Новгород, Псков і литовський союз із Тверським князівством, які в Москві вважали зоною свого впливу);

- із Тевтонським орденом — безупинна ворожнеча, що на практиці виливалася в обопільний прикордонний терор (де хрестоносці ще не могли загрожувати ані корінним литовським землям, ані, тим більше, існуванню самого Великого князівства Литовського);

- із ханом, як можна здогадуватися, контакти відбувалися навколо питань, пов'язаних із Галичиною й Волинню, але ми не знаємо, були вони безпосередньо через Ольгерда чи лише опосередковано через Любарта (останнє видається більш імовірним); Джанібек не виказував інтересу до подій як у самій Литві, так і взагалі до ситуації, що склалася у його західних володіннях (особливо ця тенденція стала помітною в ослабленому Улусі Джучі після початку епідемії чуми в 1346 р.).

Маючи свіжий приклад страти в Орді тверських князів через конфлікт із Москвою та нещодавні литовські напади на новгородські землі, Ольгерд навряд чи був настільки наївним, щоб розраховувати на союз із Джанібекком проти Семена Івановича. Таким чином, висновок М. Грінберга, що посольство Коріата мало просити у хана військової допомоги саме проти хрестоносців, здається, на перший погляд, прийнятним. Проте, щоб ординці дісталися території Пруссії або Лівонії, вони спершу мали пройти через литовські володіння, що загрожувало якщо не підкоренням Литви, то її розоренням, як це було на Волині й Галичині під час спільного походу князів і татар проти Польщі [210, Стб. 893, 895]. Ще з XIII ст. єдиним напрямком ординських інтересів поблизу Великого князівства Литовського було лише Польське королівство, котре, на відміну від Угорського, ніколи не платило данину ані каанам Монгольської імперії, ані ханам Улусу Джучі. Але Джанібек, як і його попередники Узбек чи Токта, не демонстрував бажання поширити татарську експансію у західному напрямку. Навіть після захоплення Казимиром III Львова татари в 1341 р. лише повернули статус-кво початку 1340 р.

Врахувавши зазначені фактори, виникають логічні питання: що міг Ольгерд запропонувати Джанібеку, щоб той погодився на військовий союз, якщо:

• потенційно інтереси Орди були в Польському королівстві, з яким вона мала спільний кордон через Галичину й Волинь, але не мала бажання, сил або можливостей для їх реалізації, а саме Велике князівство Литовське вже тривалий час перебувало з Владиславом Локетком і Казимиром III у мирі?

• Орда не мала інтересів не лише у Пруссії та/або Лівонії, з якими у неї не було спільного кордону, а й навіть, як показав приклад утечі Наримунта в 1345 р., у самій корінній Литві, котра на момент 1348 р. ворогувала саме з Тевтонським орденом?

Якщо ж узяти до уваги цілком імовірну можливість, що посольство Коріата виїхало з Литви до битви на р. Стрева 2 лютого 1348 р., то з'являється ще одне питання: чи справді в тих умовах Ольгерд потребував або розраховував на військову допомогу Орди, яка чотири рази не змогла взяти Кафу й уже два роки потерпала від чуми [211, С. 679—694; 212, С. 689—690; 213, С. 220—239], а ханові він не міг запропонувати нічого з того, що могло б його зацікавити, крім власного підданства, яке навряд чи входило у плани литовського правителя?

Таким чином, інформація літописців, що мета посольства Коріата полягала у проханні Ольгерда про військову допомогу Орди, є або недостовірною, або свідомою дезінформацією Семена Івановича, або й самого литовського правителя.

Тому необхідно звернутися до проблеми достовірності джерела, в якому є й інші певні невідповідності. Так, відправлені Семеном Івановичем в Орду киличей Федір Глібович, Амінь і Федір Шубачов виказали Джанібеку свою «жалобу» на те, що Ольгерд разом із братами «испустошили» улус хана [13, Стб. 58; 132, С. 96; 133, С. 369]. Те, що московські посланці могли вишукувати будь-які аргументи, щоб зірвати литовське посольство, сумніву не викликає. Попередні трагічні московсько-тверські відносини свідчать, що в Москві добре навчилися інтригувати правителів Орди. В історіографії є відомим шанобливе ставлення монголів і татар до послів. Утім, якщо вони представляли правителя ворожої держави, то їх могли заарештувати, конфіскувати майно або взагалі вбити, звинувативши у шпигунстві [214, С. 380—381]. Не виключено, що розрахунок Семена Івановича полягав у тому, що хан стратить Коріата з усім його супроводом, чим спровокує зіткнення Ольгерда з Джанібеком, а це в перспективі могло усунути або надовго нейтралізувати литовського конкурента. Проте з часу нападу Ольгерда на новгородські володіння минуло два роки, тому неможливо припустити, щоб хан не знав про те, що литовці розорили землі, які платять йому данину. Утім Джанібек не лише не відправив у 1346—1348 рр. проти Великого князівства Литовського каральне військо, а й у 1348 р. не покарав самих послів, хоча руських князів було вбито в Орді більше десятка [215, С. 10—11] і за меншу провину¹³.

¹³ Так, Іоанн де Плано Карпіні писав, що «Андрій, князь Чернігова, що є в Русі, був звинувачений перед Бату в тому, що вивів татарських коней із країни і продавав їх деінде». І хоч провину князя доведено не було, він поплатився життям [216, С. 238—239; Пор. 13, Стб. 31; 71, С. 93—94].

Таким чином, можна думати, що Джанібек, якому було не до Литви, і який не збирався карати ані самого Ольгерда, ані його брата Коріата, навмисно видав литовське посольство в Москву, покладаючи всю відповідальність за його подальшу долю на Семена Івановича. А щоб дорогою до Москви з литовцями не трапився «нещасний випадок», хан відправив туди Коріата під наглядом свого посланця Тотуя.

Проте й у Москві не бажали передчасної конфронтації з Ольгердом і вміло обернули ситуацію на власну користь. Навесні 1349 р. литовське посольство вирушило в Москву. Його результатом стало примирення Литовського та Московського великих князівств через шлюб Ольгерда з Уляною, дочкою Олександра Михайловича Тверського, й Любарта з Ольгою, племінницею великого князя московського та дочкою Костянтина Васильовича Ростовського [13, Стб. 59]. Обидва шлюби відбулися за згодою і схваленням московського правителя. Їх синхронність свідчить, що рішення про це було ухвалено Ольгердом. Про конкретні умови миру нічого невідомо, оскільки текст договору не зберігся [217, С. 94—95], однак пізніші висловлювання московських дипломатів свідчать про те, що для Литви він не був вигідним [218, С. 296—297, 299]. Імовірно, договір передбачав відмову Ольгерда від литовського просування в північно-східному напрямку й визнання суверенітету Москви над Смоленськом [219, С. 61—65].

Підсумовуючи все сказане, зазначимо:

1. Посольство в Орау 1348 р. мало для Ольгерда важливе значення, на що вказує призначення його очільником Коріата.

2. Попри очевидну значущість місці та високий ранг її керівника, необхідно констатувати, що на основі відомих джерел неможливо визначити дату її від'їзду з Литви, маршрут, час, затрачений на дорогу, дату прибуття до ставки Джанібека, розташованої в невідомому місці; не вдається з'ясувати, проти кого Ольгерд потребував військової підтримки Орди; неможливо ані підтвердити, ані спростувати той факт, що взагалі метою посольства Коріата було завдання домогтися від Джанібека військової підтримки для Великого князівства Литовського проти не вказаного джерелами супротивника.

Таким чином, мета посольства Коріата залишається невідомою, а всі висновки щодо неї — суто гіпотетичні. Наївно думати, що Джанібек, який мав дуже тісні відносини з Семеном Івановичем Московським, погодився б бодай якимось чином сприяти литовській експансії на землі Новгороду і Пскова, з котрих він систематично отримував данину. На наш погляд, найбільш імовірним противником для Литви в тодішніх умовах був не Тевтонський орден, який, навіть попри дошкульну, але випадкову поразку литовського війська на р. Стрева, не становив значної небезпеки, а власне Польське королівство як реальний претендент не лише на досі спірну Галичину, дуже слабко з'єднану з Литовською державою, а й на Волинь, де вже утвердився Любарт. Причиною тому були виказані Казимиром III претензії на Галичину, ймовірно після смерті Дмитра Дедька (між травнем 1344 та кінцем 1347 рр.). Проблема во-

лодіння Галичиною, на відміну від початку поширення литовського впливу на Новгород, Твер і Псков, була актуальною й до 2 лютого 1348 р. та ще більше посилилась після цієї дати. Як бачимо на прикладі Візантії 1337 р., Галичини 1340 р. лише припинення виплати данини могло спонукати правителя Орди, до того ж ослабленого невдачами на Кримському півострові й епідемією чуми, надати Литві військову підтримку. Утім це було справою перспективи, оскільки до замирення з Карлом IV Люксембургом восени 1348 р. Казимир не наважився б воювати на два фронти. Отже, можна думати, що посольство Коріата мало радше на меті зондаж реакції Джанибека на пропозицію Ольгерда, ніж отримання від нього гарантій реальної військової допомоги. Проте розрахунок литовського правителя виявився не лише помилковим, а й прямо протилежним очікуваному, що показали події 1349 р., коли для литовського панування на Галичині та значною мірою на Волині настала справжня катастрофа.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski. T. III. Lwów, 1878 [in Latin].
2. Balzer, O. Geneologia Piastów. Kraków, 1895 [in Polish].
3. Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski. T. II. Lwów, 1872 [in Latin].
4. Fontes rerum Bohemicarum = Prameny dějin českých. T. 3. Praha, 1882 [in Latin].
5. Khautala, R. Ot Batu do Dzhaniбека: voennye konflikty Ulusa Dzhuchi s Polshej i Ven-grijej (2). *Zolotoordynskoe obozrenie*. 2016, 4(3): 485-528 [in Russian].
[Хаутала Р. От Бату до Джанибека: военные конфликты Улуса Джучи с Польшей и Венгрией (2). *Золотоордынское обозрение*. 2016. Т. 4, № 3. С. 485—528].
6. Kamalov, I.N. Otnoshenija Zolotoj Ordy s hulaguidami. Kazan, 2007 [in Russian].
[Камалов, И.Х. Отношения Золотой Орды с хулагуидами. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани, 2007. 108 с.].
7. Dąbrowski, D. Rodowod Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań-Wrocław, 2002 [in Polish].
8. Prašnik, J. (Ed.). Monumenta Poloniae Vaticana. T. I. Acta camerae apostolicae. Vol. II. 1207—1344. Kraków, 1913 [in Latin].
9. Hirsch, T., Töppen, M., Strehle, E. (Eds.). Scriptores rerum Prussicarum. Bd. I. Leipzig, 1861 [in German and Latin].
10. Khautala, R. V zemljah "Severnoj Tartarii": Svedenija latinskih istochnikov o Zolotoj Orde v pravlenie hana Uzbeka (1313—1341). Kazan, 2019 [in Russian and Latin].
[Хаутала Р. В землях «Северной Тартарии»: Сведения латинских источников о Золотой Орде в правление хана Узбека (1313—1341). Серия «Язма Мирас. Письменное Наследие. Textual Heritage». Вып. 6. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2019. 976 с.].
11. Paszkiewicz, H. Jagiellonowie a Moskwa. T. I. Litwa i Moskwa w XIII i XIV w. Warszawa, 1933 [in Polish].
12. Polnoe sobranje russkykh letopysei (PSRL). T. 10: VIII. Letopysnii sbornyk, ymenuemy-iy Patryarsheiu yly Nykonovskoiu letopysiu. St Petersburg: V tipohrafiyu Mynysterstva ynostrannyih del, 1885 [in Old Slavonic].
[Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Т. 10: VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербург: В типографии Министерства иностранных дел, 1885. 244 с.]

13. PSRL. Vol. 15. Izd. 2. Vyp. 1: Rohozhskiy letopysets. Petrograd, 1922 [in Old Slavonic]. [ПСРА. Т. 15. Изд. 2-е. Вып. 1: Рогожский летописец. Петроград: (б.в.), 1922. XVIII, 186 стб.].
14. Kuchkin, V.A. Povesti o Mikhaile Tverskom: Istoriko-tekstolohicheskoe issledovanie. Moscow: Nauka, 1974 [in Russian]. [Кучкин В.А. Повести о Михаиле Тверском: Историко-текстологическое исследование. Москва: Наука, 1974. 291 с.].
15. Kuchkin, V.A. Prostrannaia redaktsiya Povesti o Mikhaile Tverskom. *Srednevekovaia Rus*. 1999. 2: 118-163 [in Russian]. [Кучкин В.А. Пространная редакция Повести о Михаиле Тверском. *Средневековая Русь*. 1999. Ч. 2. С. 118—63].
16. Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai / Tekstus, vertimus bei komentarus parengė S.C. Rowell. Vilnius, 2003 [in Lithuanian and Latin].
17. Bunge, F.G. (Ed.). Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Bd. 6. Riga, 1873 [in German and Latin].
18. Napiersky, K.E. (Ed.). Russisch-Livländische Urkunden. Sankt-Peterburg, 1868 [in German, Russian, Latin].
19. PSRL. Vol. 32: Khroniki: Litovskaia i Zhmoitskaia, u Bykhovtsa. Letopisi: Barkulabovskaia, Averk i Pantsyrnoho. Moscow, 1975 [in Old Belarusian]. [ПСРА. Т. 32: Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. Москва: Издательство «Наука», 1975. 233 с.].
20. Gudavičius, E. Istoryia Litvy s drevneishykh vremen i do 1569 hoda. T. I. Moscow, 2005 [in Russian]. [Гудаевичус, Э. История Литвы с древнейших времен и до 1569 года. Т. I. Москва: Фонд имени И.Д. Сытина BALTRUS, 2005. 679 с.].
21. Rowell, S.C. Lithuania ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1292—1345 / Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series. Cambridge University Press, Cambridge-New York-Melbourne, 1994 [in English].
22. Shabuldo, F.M. Zemli Yuho-Zapadnoi Rusi v sostave Velikoho kniazhestva Litovskoho. Kyiv, 1987 [in Russian]. [Шабурьдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев: Наукова думка, 1987. 182 с.].
23. Batūra, R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenių. Vilnius, 1975 [in Lithuanian].
24. Kuczyński, S.M. Ziemia Czernihowsko-Siewierskie pod rządami Litwy. Warszawa, 1936 [in Polish].
25. Wolff, J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego księstwa Litewskiego 1386—1795. Kraków, 1885 [in Polish].
26. Rusyna, O. Pseudokyivski kniazi. In: Rusyna, O. *Studii z istorii Kyjeva ta Kyivskoi zemli*. Kyiv, 2005. 41-53 [in Ukrainian]. [Русина О. Псевдокиївські князі. В: Русина О. *Студії з історії Києва та Київської землі*. Київ: Інститут історії України, 2005. С. 41—53].
27. Rusyna, O. Kyivska vyprava Gedymina (tekstolohichniy aspekt problemy). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka (ZNTSh)*. 1996. 231: 147-157 [in Ukrainian]. [Русина О. Київська виправа Гедиміна (текстологічний аспект проблеми). *Записки Наукового товариства імені Шевченка (ЗНТШ)*. 1996. Т. 231. С. 147—157].
28. PSRL. Vol. 35: Letopisi belorussko-litovskie. Moscow, 1980 [in Old Belarusian]. [ПСРА. Т. 35: Летописи белорусско-литовские. Москва: Издательство «Наука», 1980. 224 с.].

29. Kelembet, S. Liubart-Dmytro Hedyminovych: pershyi shliub i dynastychni prava na Halysko-Volynske kniazivstvo. *Ruthenica. Shchorichnyk serednovichnoi istorii ta arkeohologii Skhidnoi Evropy*. 2019. XV: 141-167 [in Ukrainian].
[Келембет С. Любарт-Дмитро Гедимінович: перший шлюб і династичні права на Галицько-Волинське князівство. *Ruthenica. Щорічник середньовічної історії та археології Східної Європи*. 2019. Т. XV. С. 141—167].
30. Kurchynskiy, O. Akty ta dokumenty Halysko-Volynskoho kniazivstva XIII — pershoi polovyny XIV stolit. Doslidzhennia. Teksty. Lviv, 2004 [in Ukrainian].
[Купчинський О. Акты та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2004. 1283 с.].
31. Hrushevskiy, M. Koly sfabrykovana hramota Liubarta luts'kii katedri? Krytychna zamitka. *ZNTSh*. 1906. 70(2): 71-72 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедрі? Критична замітка. *ЗНТШ*. 1906. Т. 70. Кн. 2. С. 71—72].
32. Shcherbakovskiy, D.M. Fundushevaia zapys kniazia Liubarta Luts'koi tserkvi Ioanna Bohoslova 1322 h. *Chtenyia v Istorycheskom obschestve Nestora letopistsa*. 1905. 18(III—IV): 61-70 [in Russian].
[Щербаковський Д.М. Фундушева запис князя Любарта Луцкой церкви Иоанна Богослова 1322 г. *Чтения в Историческом обществе Нестора летописца*. 1905. Кн. 18. Вып. III—IV. Отд. II. С. 61—70].
33. Hrushevskiy, M. Istoriiia Ukrainy-Rusi v odyadtsiaty tomakh, dvanadtsiaty knykhakh. T. IV: XIV—XVI viky — vidnosyny politychni. Kyiv, 1993 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Історія України-Руси в одинадцяти томах, дванадцяти книгах. Т. IV: XIV—XVI віки — відносини політичні. Київ: Наукова думка, 1993. 544 с.].
34. Tęgowski, J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań-Wrocław, 1999 [in Polish].
35. Yasas, R. Khronika Bykhovtsa i yae pakhodzhanne. *Belaruski historyichny abliad*. 2017. 24, 12(46—47): 183-220 [in Belarusian].
[Ясас Р. Хроніка Быхаўца і яе паходжанне. *Беларускі гістарычны агляд*. 2017. Т. 24, Т. 12, № 46—47. С. 183—220].
36. Yuchas, M.A. Khronyka Bykhovtsa. Letopysy u khronyky. Sbornyk statei. 1973. Moscow, 1974. 220-231 [in Russian].
[Ючас М.А. Хроника Быховца. Летописи и хроники. Сборник статей. 1973. Москва: Наука, 1974. С. 220—231].
37. Chamiaritski, V.A. Belaruskiia letapysy yak pomniki litaraturi. Uzniknenne i litaraturaia historyia pershykh zvodaiv. Minsk, 1969 [in Belarusian].
[Чамярыцкі В.А. Беларускія летаписы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў. Мінск: «Навука і тэхніка», 1969. 192 с.].
38. Ochmański, J. Nad Kroniką Bychowca. *Studia Źródłoznawcze*. 1967. XII: 155-163 [in Polish].
39. Krysko, V. Zapis pistsa v Luts'koi Psaltyri 1384 hoda. Luts'kyi Psaltyr 1384 roku. Kyiv, 2013. 467-474 [in Russian].
[Крысько В. Запис писца в Луцкой Псалтыри 1384 года. Луцкий Псалтир 1384 року. Київ: Горобець, 2013. С. 467—474].
40. Stoliarova, L.V. Svod zapisei pistsov, khudozhnikov i perepletchikov drevnerusskikh perhamennykh kodeksov XI—XIV vekov. Moscow, 2000 [in Russian].
[Столярова Л.В. Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаменных кодексов XI—XIV веков. Москва: Наука, 2000. 543 с.].
41. Piekosiński, F. (Ed.). Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa. 1253—1506. Część pierwsza. Kraków, 1879 [in Latin].

42. Hein, M., Maschke, E. (Eds.). Preußisches Urkundenbuch. Bd. 2. 1. Lieferung (1309—1324). Königsberg Pr., 1932 [in Latin and German].
43. Hein, M., Maschke, E. (Eds.). Preußisches Urkundenbuch. Bd. 3. 1. Lieferung (1335—1341). Königsberg Pr., 1944 [in Latin and German].
44. Bartoszewicz, J. (Ed.). Codex diplomaticus Poloniae, quo continentur privilegia Regnum Poloniae, Magnorum Ducum Lithuaniae, bullae pontificum nec non jura a privatis data, illustrandis domesticis rebus gentis inservitura adhuc nusquam typis exrata, ab antiquissimus inde temporibus usque ad annum 1506. T. 3. Warszawa, 1858 [in Latin].
45. Lynnychenko, Y.A. Cherty iz istorii sosloviy v Yuho-zapadnoi Halitskoi (Rusy) XIV—XV v. Moscow, 1894 [in Russian].
[Линниченко И.А. Черты из истории сословий в Юго-западной Галицкой (Руси) XIV—XV в. Москва: Типография Э. Лисснера и Ю. Романа, 1894. 240 с.].
46. Floria, B.N. Dve hramoty kniazia Liubarta (o lutskoi episkopskoi kafedre v pervoi polovine XIV v.). *Drevneishie hosudarstva Vostochnoi Evropy*. 1998 h. Moscow, 2000. 250-254 [in Russian].
[Флоря, Б.Н. Две грамоты князя Любарта (о луцкой епископской кафедре в первой половине XIV в.). *Древнейшие государства Восточной Европы*. 1998 г. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. С. 250—254].
47. Turilov, A.A. Zhalovannaia hramota Liubarta Hediminovicha Lutskoi kafedre i sytuatsia na Volyni posle hibeli halitsko-volynskikh Riurikovichei. *Vostochnaia Evropa v drevnosti i srednevekovie. Problemy istochikovedenia. Tezisy dokladov* (Moscow, 19—22 aprelia 2005 h). II: 266-268. Moscow, 2005 [in Russian].
[Турилов А.А. Жалованная грамота Любарта Гедиминовича Луцкой кафедре и ситуация на Волыни после гибели галицко-волинских Рюриковичей. *Восточная Европа в древности и средневековье. Проблемы источникововедения. Тезисы докладов* (Москва, 19—22 апреля 2005 г.). Часть II. С. 266—268. Москва, 2005].
48. Lappo-Danylevskiy, A. Pechati poslednikh halichsko-vladimirskikh kniazei i ikh sovetnikov. *Boleslav-Yuriy II kniaz Maloi Rusy. Sbornik materialov i issledovaniy*. Sankt-Petersburg, 1907. 211-307 [in Russian].
[Лаппо-Данилевский А. Печати последних галицко-владимирских князей и их советников. *Болеслав-Юрий II князь Малой Руси. Сборник материалов и исследований*. Санкт-Петербург: Типография императорской Академии наук, 1907. С. 211—307].
49. Barwiński, B. Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku (Uwagi krytyczne z powodu pracy A. Łappo-Danilewskiego: Pieczęci pasljednich Galiczsko-włodzimierskich kniaziej i ich sawietnikow. S.-Pieterburg 1906). *Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne*. 1909. 7: 127-130 [in Polish].
50. Odnorozhenko, O. Ruski korolivski, hospodarski ta kniazivski pechatky XIII—XVI st. Kharkiv, 2009 [in Ukrainian].
[Однороженко О. Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII—XVI ст. *Monumenta Rutheniae Heraldica*. Vol. II. Харків: (б.в.), 2009. 320 с.].
51. Prochaska, A. W sprawie zajęcia Rusi. *Kwartalnik Historyczny* (KH). 1892. 1: 1-33 [in Polish].
52. Dąbrowski, J. Z czasów Łokietka. Studia nad stosunkami polsko-węgierskimi w XV w. Część I. *Rozprawy Akademii umijętości. Wydział Historyczno-filozoficzny*. T. LIX. Serya II. 1916. XXXIV: 278-326 [in Polish].
53. Paszkiewicz, H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. Wyd. 2. Kraków, 2002 [in Polish].
54. Zajączkowski, S. Przymierze polsko-litewskie 1325 r. KH. 1926. 4: 567-617 [in Polish].
55. Paszkiewicz, H. Z dziejow Podlasia w XIV wieku. KH. 1928. 2: 229-245 [in Polish].
56. Pashuto, V.T. Obrazovanie Litovskoho hosudarstva. Moscow, 1959 [in Russian].

- [Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. Москва: Издательство АН СССР, 1959. 531 с.].
57. Baronas, D. The Lithuanians and the Tatars: confrontation from a safe distance and vested interests in the common ground. *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe*. London-New York, 2021. 311-320 [in English].
 58. Blanár, D. Uhorsko-poľská intervencia na Rusi proti Tatárom v 1323—1325. *Colloquia Russica. Series I, vol. 5. Rus' and Central Europe from the 11th to the 14th Century. Publication after the 5th International Conference, Spišská kapitula* (Kraków, 16—18 October 2014). Kraków—Bratislava, 2015. 255-282 [in English].
 59. Bieniak, Ya. Vyhasnennia halytsko-volynskoi kniazhoi dynastii. *Halychyna ta Volyn u dobu serednovichchia. Do 800-richchia z dnia narodzhennia Danyla Halytskoho*. Lviv, 2001. 79-85 [in Ukrainian].
[Беняк Я. Вигаснення галицько-волинської княжої династії. *Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. С. 79—85].
 60. Baethgen, F. (Ed.). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series. T. III: Chronica Ioannis Vitodurani*. Berlin, 1924 [in Latin].
 61. Korduba, M. Istoriiia Kholmshchynu i Pidliashshia. Kraków, 1941 [in Ukrainian].
[Кордуба М. Історія Холмщини і Підляшшя. Краків: Українське видавництво, 1941. 128 с.].
 62. Tęgowski, J. Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowica (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku). *Studia Podlaskie*. 2009/2010. XVIII: 313-328 [in Polish].
 63. Tenhovskiy, Ya. Obstavyny vstupu kniazia Boleslava-Yuriiia Troidenovycha na halytsko-volynskiy prestil (Nevidomi ruski dokumenty z XIV stolittia). *ZNTSb*. 2010. 260 (1): 45-56 [in Ukrainian].
[Тенговський Я. Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденовича на галицько-волинський престіл (Невідомі руські документи з XIV століття). *ЗНТШ*. 2010. Т. 260, Кн. 1. С. 45—56].
 64. Bunge, F.G. (Ed.). *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Bd. 2. 1301—1367*. Reval, 1855 [in Latin end German].
 65. Voigt, J. (Ed.). *Codex diplomaticus Prussicus. Bd. 3. Königsberg, 1848* [in Latin end German].
 66. Daniłowicz, I. (Ed.). *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, książęcych. T. 1. Wilno, 1860* [in Polish].
 67. Theiner, A. (Ed.). *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia. T. 1: ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. 1217—1409. Romae, 1860* [in Latin].
 68. Welykyj, A.G. (Ed.). *Documenta pontificorum romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075—1953). Vol. I. 1075—1700. Romae, 1953* [in Latin].
 69. Täutu, A.L. (Ed.). *Acta Benedicti P.P. XII (1334—1342). Fontes: Pontificia commissio ad redigendum codicem iuris canonici Orientalis. Series III. Vol. VIII. Romae, 1958* [in Latin].
 70. Bespalov, R.A. Istoriiia Novosilsko-Odoevskoi zemli do nachala XVI veka v kontekste mezhhdunarodnykh otnosheniy v Vostochnoi Evrope. Moscow-Sankt-Peterburg, 2021 [in Russian].
[Беспалов Р.А. История Новосильско-Одоевской земли до начала XVI века в контексте международных отношений в Восточной Европе. Москва—Санкт-Петербург: Нестор-История, 2021. 692 с.].
 71. Zotov, R.V. O chernihovskikh kniaziaxh po Liubetskomu sinodiku i o Chernihovskom kniazhestve v tatarskoe vremia. Sankt-Peterburg, 1892 [in Russian].

- [Зотов Р.В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. Санкт-Петербург: Типография братьев Пантелеевых, 1892. 327 с.].
72. Lites ac res gestae inter polonos Ordinemque cruciferorum = Spory i sprawy pomiędzy polakami a Zakonem krzyżackim. Wyd. 2. T. I. Poznań, 1890 [in Latin].
 73. Kujot, S. Dziejje Prus krolewskich. Cz. 2: Pomorze i Ziemia Chełmińska. 1309—1380. Toruń, 1924 [in Polish].
 74. Gorzycki, K. Wpływ Stolicy Apostolskiej na rokowania pokojowe Kazimierza Wielkiego z Czechami i Zakonem niemieckim. *Przewodnik naukowy i literacki*. 1893. 3: 266-274 [in Polish].
 75. Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski. T. V. Lwów, 1888 [in Latin].
 76. Kushkumbaev, A. Ključevye pryntsyipy monhol'skoj voennoj strategii XIII—XIV vv. *Voennoe delo Ulusa Džuču i ego naslednikov: Sbornyk nauchnykh statej*. Astana, 2012. 38-71 [in Russian].
[Кушкумбаев А. Ключевые принципы монгольской военной стратегии XIII—XIV вв. *Военное дело Улуса Джучи и его наследников: сборник научных статей*. Астана: Фолиант, 2012. С. 38—71].
 77. Nikephoros Gregoras. Rhomäische Geschichte. Historia Rhomaike / Übersetzt und erläutert von Jan-Louis van Dieten. Zweiter Teil (Kapitel VIII-XI). 2. Halbband. Stuttgart, 1979 [in German].
 78. Nikifor Grigora. Istorija romeev = Ρωμαική ιστορία. Санкт-Peterburg: Svojo izdatelstvo, 2013 [in Russian].
[Никифор Григора. История ромеев = Ρωμαική ιστορία. Санкт-Петербург: Своё издательство, 2013. XLII, 438 с.].
 79. Matthaei de Griffonibus. Memoriale Historicum de rebus Bononiensium (AA. 4448 a. C. — 1472 d. C.). *Rerum italicarum scriptores*. Carducci G., Fiorini V. (Eds.). T. XVIII. Parte II. (Matteo Griffoni). Città di Castello, 1902 [in Latin].
 80. Fontes rerum Bohemicarum = Prameny dějin českých. T. 4. Praha, 1884 [in Latin].
 81. Hramoty XIV st. Kyiv, 1974 [in Old Ukrainian].
[Грамоти XIV ст. Київ: Наукова думка, 1974. 256 с.].
 82. Musin, A. Kolokol sviatoho Yura 6849 hoda: mezhdū Lvovom, Plotskom, Peterburgom i Terebovlei. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. 2017. 11 (Kniazhyi Lviv 1256—2016): 95-119 [in Russian].
[Мусин А. Колокол святого Юра 6849 года: между Львовом, Плоцком, Петербургом и Теребовлей. *Княжа доба: історія і культура*. 2017. Вип. 11: Княжий Львів 1256—2016. С. 95—119].
 83. Filevich, I.P. Borba Polshi i Litvy-Rusi za Halitsko-Vladimirskoe nasledie. Istoricheskie ocherki. Санкт-Peterburg, 1890 [in Russian].
[Филевич, И.П. Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие. Исторические очерки. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1890. 233 с.].
 84. Joannis Dlugossii. Historiae Polonicae libri XII. T. III. Libri IX, X. Cracoviae, 1876 [in Latin].
 85. Jana Długosza Dziejów Polskich ksiąg dwanaście. T. III. Ks. 9—10. Kraków, 1868 [in Polish].
 86. Gumowski, M. Pieczęcie książąt litewskich. *Ateneum Wileńskie (AW)*. 1930. 3—4: 684-725 [in Polish].
 87. Fejér, G. (Ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et ciuilis. T. IX. Vol. I: Ab anno Christi 1342—1350. Budae, 1833 [in Latin].
 88. Gorzycki, K.J. Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez Kazimierza Wielkiego. Lwów, 1889 [in Polish].

89. Terlets'kyi, O. Politychni podii na Halytskii Rusi v r. 1340 po smerti Boleslava Yuriiia II. Rozvidka kutychno-istorychna. *ZNTSb*. 1896. 12 (IV): 1-26 [in Ukrainian].
[Терлецький О. Політичні події на Галицькій Русі в р. 1340 по смерті Болеслава Юрія II. Розвідка китично-історична. *ЗНТШ*. 1896. Т. 1, кн. IV. С. 1—26].
90. Laurent, V. L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'empire byzantin (Printemps-été 1341). *Revue des études byzantines*. 1960. 18: 145-162 [in French].
91. Hero, A.C. *Letters of Gregory Akindynos*. Greek text and English translation. Washington, D.C., 1983 [in English].
92. Lamerle, P. L'Émirat d'Aydin Byzance et l'Occident. Recherches sur «La geste d'Umur pacha». Paris, 1957 [in French].
93. Korobeinikov, D.A. Diplomatic Correspondence between Byzantium and the Mamluk Sultanate in the Fourteenth Century. *Al-Masāq*. 2004. 16, 1 (March): 53-74 [in English].
94. Husayn, M. (Ed.). Al-Qādi b. Fadl al-'Umari Shihab al-Dīn Ahmad b. Yahyā. al-Ta'rif bi l-mustalah al-sharif. Beyrut, 1988 [in Arab].
95. Men-da Bei-lu. Polnoe opisanie monholo-tatar. (Pamiatniki pismennosti Vostoka. XXVI). Moscow, 1975. [in Russian].
[Мэн-да Бэй-лу («Полное описание монголо-татар»). (Памятники письменности Востока. XXVI). Москва: Издательство «Наука», 1975. 286 с.].
96. Anninskiy, S.A. Izvestiya venherskikh missionerov XIII—XIV vv. o tatarakh i Vostochnoi Evrope. *Istoricheskij arkhiv*. 1940. III: 71-112 [in Russian and Latin].
[Аннинский С.А. Известия венгерских миссионеров XIII—XIV вв. о татарах и Восточной Европе. *Исторический архив*. 1940. № III. С. 71—112].
97. Loenertz, R.-J. (Ed.). Démétrius Cydonès. Correspondance. Vol. I. Città di Vaticano, 1956 [in Greek].
98. Loenertz, R.-J. Notes d'histoire et de chronologie byzantines. *Revue des études byzantines*. 1959. 17: 158-167 [in French].
99. Kuraś, S. (Ed.). Zbiór dokumentów Małopolskich. Część I. Dokumenty z lat 1257—1420. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962 [in Latin].
100. Kuraś, S., Sułkowska-Kuraś, I. (Eds.). Zbiór dokumentów Małopolskich. Część IV. Dokumenty z lat 1211—1400. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969 [in Latin].
101. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. T. VII. Lwów, 1878 [in Latin].
102. Ryszczewski, L., Muczkowski, A. (Eds.). Codex diplomaticus Poloniae. T. 2. Pars prior. Varsaviae, 1848 [in Latin].
103. Ryszczewski, L., Muczkowski, A. (Eds.). Codex diplomaticus Poloniae. T. 2. Pars altera. Varsaviae, 1852 [in Latin].
104. Russkaia istoricheskaia biblioteka, izdavaemaia Arkheograficheskoi Komissiei. T. 6: Pamiatniki drevnerusskoho kanonicheskoho prava. Chast pervaiia: Pamiatniki drevnerusskoho kanonicheskoho prava. Pamiatniki XI—XV vekov. Sankt-Peterburg, 1880 [in Old Slavonic and Greek].
[Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической Комиссией. Т. 6: Памятники древнерусского канонического права. Часть первая: Памятники древнерусского канонического права. Памятники XI—XV веков. Санкт-Петербург: Типография императорской Академии наук, 1880. IV с., 20, 930, 316, 68 стб.].
105. Nikžentaitis, A. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1340—1345 m. (Pietvakarių Rusios žemių prijungimo prie Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės laiko problema). *Iš lietuovos istorijos tyrinėjimų*. Vilnius, 1991. 31-36 [in Lithuanian].
106. PSRL. Vol. 7: VII. Voskresenskaia letopis. Sankt-Peterburg, 1856 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 7: VII. Воскресенская летопись. Санкт-Петербург: В типографии Эдуарда Праца, 1856. X. 345 с.].

107. PSRL. Vol. 25: Moskovskiy letopysnyi svod kontsa XV veka. Moscow-Leningrad, 1949 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 25: Московский летописный свод конца XV века. Москва—Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1949. 462 с.]
108. Thiriet, F. (Ed.). Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Romanie. T. 1. 1329—1399. Paris—La Haye, 1958 [in French].
109. Uskenbai, K.Z. Tanibek b. Uzbek na syhnakskom trone. *Zolotoordynskaia tsivilizatsia (ZTz)*. 2013. 6: 227-232 [in Russian].
[Ускенбай К.З. Танибек б. Узбек на сыгнакском троне. *Золотоордынская цивилизация (ЗЦ)*. 2013. № 6. С. 227—232].
110. Novhorodskaia perviaia letopis starsheho i mladsheho izvodov. Moscow-Leningrad, 1950 [in Old Slavonic].
[Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Москва—Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. 568 с.]
111. PSRL. T. 4. Ch.1: Novhorodskaia chetvertaia letopis. 1. Petrohrad, 1915 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 4. Ч. 1: Новгородская четвертая летопись. Выпуск 1. Петроград: Типография Я. Башмакова и Ко, 1915. XXXI, 320 с.]
112. PSRL. T. 6. Sofiskaia perviaia letopis starsheho izvoda. Moscow, 2000 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 6. Вып. 1: Софийская первая летопись старшего извода. Москва: Языки русской культуры, 2000. VIII, 312 с.]
113. PSRL. T. 17. Zapadnorusskie letopisi. Sankt-Peterburg, 1907 [in Old Belarusian].
[ПСРА. Т. 17: Западнорусские летописи. Санкт-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1907. XIV, 648 с.]
114. PSRL. T. 23. Ermolynskaia letopis. Sankt-Peterburg, 1910 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 23: Ермолинская летопись. Санкт-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1910. V, 239 с.]
115. PSRL. T. 42. Novhorodskaia Karamzinskaia letopis. Sankt-Peterburg, 2002 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 42: Новгородская Карамзинская летопись. Санкт-Петербург: «Дмитрий Буланин», 2002. 224 с.]
116. Niesiecki, K. Korona Polska przy Złotej wolności. T. 3. Lwów, 1740 [in Polish].
117. Niesiecki, K. Herbarz Polski. T. VIII. Lipsk, 1841 [in Polish].
118. Wolff, J. Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego «Synowie Gedymina», «Olgiard I Kejstut» i «Bracia Władysława Jagiełły». Kraków, 1886 [in Polish].
119. PSRL. T. 43. Novhorodskaia letopis po spisku P.P. Dubrovskoho. Moscow, 2004 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 43: Новгородская летопись по списку П.П. Дубровского. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.]
120. Bekkerus, I. (Ed.). Georgii Pachumeris. De Michaele et Andronico Paleologis. Libri tredecim. Volumen alterum. Bonnae, 1835 [in Greek and Latin].
121. Uzelac, A. Under the Shadow of the Dog —Tatars and South Slavic Lands in the Second Half of the Thirteenth Century. Beograd, 2015 [in Serbian].
[Узелац, А. Под сенком пса: Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века. Београд: Утопија, 2015. 324 с.]
122. Vásáry, I. Cumans and Tatars — Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185—1365. Cambridge, 2005 [in English].
123. Runciman, S. The Ladies of the Mongols. *Εἰς Μνήμην Κ. Αμάντου*. Αθήναι, 1960. 46-53 [in English].

124. Uzelats, A. Zolotaia Orda i Balkany (XIII—XIV veka). *Zolotaia Orda v mirovoi istorii*. Kazan, 2016. 384-403 [in Russian].
[Узелац А. Золотая Орда и Балканы (XIII—XIV века). *Золотая Орда в Мировой истории*. Коллективная монография. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани, 2016. С. 384—403].
125. Gibb, H.A.R. (Ed.). *The Travels of Ibn Battuta, a.d. 1325—1354*. Vol. II. Cambridge, 1962.
126. Tizengauzen, V. Sbornik materialov, odnosiaschchikhsia k istorii Zolotoi Ordy. Tom I. Izvlechenia iz sochineniy arabskikh. Sankt-Peterburg, 1884 [in Russian and Arab].
[Тизенгаузен В. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Том I. Извлечения из сочинений арабских. Санкт-Петербург: Типография Санкт-Петербургской Академии наук, 1884. XVI, 563 с.].
127. Estreicher, K. Bibliografia Polska. T. IX. Stólecie XVIII. Spis chronologiczny. Kraków, 1888 [in Polish].
128. du Cange, Ch. du Fr. *Historia Byzantina Constantinopolis christiana*. 3 vls. Paris, 1680 [in Latin].
129. Borisov, N.S. Politika Moskovskikh kniazei (konets XIII — pervaiia polovina XIV veka). *Trudy istoricheskogo f-ta MFK*. 1999. 4 (2). Istorycheskie issledovania: 11999 [in Russian].
[Борисов, Н.С. Политика Московских князей (конец XIII — первая половина XIV века). Москва: Изд-во МГУ, 1999. 391 с. — (Труды исторического ф-та МГК: Вып. 4; Сер. 2. Исторические исследования: 1)].
130. Grushevskiy, A. Pinskoe Polesie. Istorycheskie ocherki. Ch. 2. Ocherk istorii Turovo-Pinskogo kniazhestva v sostave Litovsko-Russkogo gosudarstva XIV—XVI v. Kiev, 1901. 1-192 [in Russian].
[Грушевский А. Пинское Полесье. Исторические очерки. Ч. 2. Очерк истории Турово-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства XIV—XVI в. Киев, 1901. С. 1—192].
131. Hirsch, T., Töppen, M., Strehlke, E. (Eds.). *Scriptores Rerum Prussicarum*. Bd. 2. Leipzig, 1863 [in Latin and German].
132. PSRL. T. 18. Simeonovskaia letopis. Sankt-Peterburg, 1913 [in Old Slavonic].
[ПСРА. Т. 18: Симеоновская летопись. Санкт-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1913. III, 316 с.].
133. Priselkov, M.D. Troitskaia letopis. Rekonstruktsia teksta. Moscow-Sankt-Peterburg, 1950 [in Old Slavonic].
[Приселков М.Д. Троицкая летопись. Реконструкция текста. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. 514 с.].
134. Wolff, J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1895 [in Polish].
135. Voitovych, L. *Kniazha doba: portrety elity*. Bila Tserkva, 2006 [in Ukrainian].
[Войтович, Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.].
136. *Kodeks dyplomatyczny księstwa Mazowieckiego obejmujący byłe papieżów, przywileje królów polskich i książąt mazowieckich...* Warszawa, 1863 [in Latin].
137. Sułkowska-Kuraś, I., Kuraś, S. (Eds.). *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza. Cz. III: Dokumenty z lat 1356—1381*. Warszawa, 2000 [in Latin].
138. Puzyna, J. *Korjat i Korjatowicze*. *AW*. 1930. 3—4: 425-454 [in Polish].
139. Puzyna, J. *Korjat i Korjatowicze oraz sprawa podolska (Uzupielnienia i poprawki do rozprawy p. t. «Korjat i Korjatowicze», ogłoszonej w VII roczniku «Ateneum Wileńskiego» z 1931 r.)*. *AW*. 1936. 61-97 [in Polish].

140. Pułaski, K. Ród Kierdiejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna. In: Pułaski K. *Szkice i poszukiwania historyczne*. Serya trzecia. Kraków, 1906. 169-194 [in Polish].
141. Polekhov, S.V. Nasledniki Vitovta. Dinasticheskaia voina v Velikom kniazhestve Litovskom v 30-e hh. XV v. Moscow, 2015 [in Russian].
[Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е гг. XV в. Москва: «Индрик», 2015. 712 с.]
142. Baranauskas, T. Lietuvos medinės pilyų rašytinių šaltinių duomenimis. *Lietuvos archeologija*. 2003. 24: 57-106 [in Lithuanian].
143. Hirsch, T., Töppen, M., Strehlke, E. (Eds). *Scriptores Rerum Prussicarum*. Bd. 3. Leipzig, 1866 [in Latin and German].
144. Baranauskienė, I. Onos Vytautienės kilmė ir giminė. *Kultūros barai*. 2012. 2 (606): 64-74 [in Lithuanian].
145. Baranauskienė, I. Lietuvos valdovų paslaptys: Kęstutis ir Birutė. Vilnius, 2020 [in Lithuanian].
146. Costăchescu, M. (Ed.). Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Volumul I. Documente interne. Urice (Ispisoace), Surete, Regestre, Traduceri. 1374—1437. Iași, 1931 [in Romanian and Old Slavonic].
147. Cihodaru, C., Caproșu, I., Șimanschi, L. (Eds.). *Documenta Romaniae historica*. Seria A. Moldova. Volumul I (1384—1448). București, 1975 [in Romanian and Old Slavonic].
148. Litskevich, O.V. Poruchitelstvo litovsko-russkoi znati za nobilia Bratoshu Koilutovicha (1387—1394). *Belaruskaja daŭnina*. 2014. 1: 29-58 [in Russian].
[Лицкевич О.В. Поручительство литовско-русской знати за нобилия Братошу Койлутовича (1387—1394). *Беларуская даўніна*. 2014. Выпуск 1. С. 29—58].
149. Litskevich, A.U. Dahavori pamizh kniaziami VKL, nobiliami Zhamoitsi i pradstaŭnikami Teŭtonskaha ordena ŭ Prusii i Livonii (1367—1398 hh.). *Arche*. 2010. 10: 116-122 [in Belarusian].
[Лицкевич А.У. Дагаворы паміж князямі ВКЛ, нобіліямі Жамойці і прадстаўнікамі Тэўтонскага ордэна ў Прусіі і Лівоніі (1367—1398 гг.). *Arche*. 2010. № 10. С. 116—122].
150. Piatraŭskas, R. Litoŭskaia znats u kantsi XIV—XV st. Sklad — struktura — ulada. Smalensk, 2014 [in Belarusian].
[Пятраўскас Р. Літоўская знаць у канцы XIV—XV ст. Склад — структура — улада. Смаленск: Інбелкульт, 2014. 386 с.]
151. Jorga, N. Studii și documente cu privire la Istoria romînilor. Vol. 5: cărți domnești, zapise și răvașe. Partea I. București, 1903 [in Romanian].
152. Panaitescu, P.P. Iourij (Iourg) Koriatovio prince lithuanien et la Moldavie. *Yvileinyi zbirnyk na poshanu akademika Mykhaila Serhiiovycha Hrushevskoho z nahody shistdesiatoi richnytsi zhyttia ta sorokovykh rokoyyn naukovoi diialnosti*. T. 1. Kyiv, 1928. S. 462—465 [in French].
[Panaitescu, P.P. Iourij (Iourg) Koriatovio prince lithuanien et la Moldavie. *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності*. Т. 1. Київ, 1928. С. 462—465].
153. Panaitescu, P.P. Diploma Bărlădeană din 1134 și hrISOVUL lui Iurg Koriatovici din 1374. *Romanoslavica*. 1966. XIII: 51-57 [in Romanian].
154. Sacerdoțeanu, A. Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun. *Romanoslavica*. 1965. XI: 219-236 [in Romanian].
155. Cihodaru, C. Din nou despre Iurg Coriatovici și Iuga vodă. *Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului județean Vaslui*. 1979. I: 139-157 [in Romanian].
156. Smolka, S. Kiejtut i Jagielło. *Pamiętnik Akademii Umiejętości w Krakowie. Wydział Filozoficzne i Historyczno-filozoficzny*. 1889. 7: 80-155 [in Polish].

157. Paszkiewicz, H. O genezie i wartości Krewa. Warszawa, 1938 [in Polish].
158. Kuchkin, V.A. Dohovor 1348 h. velikoho kniazia Simeona Ivanovycha s bratiamy Ivanom Zvenihorodskim i Andreem Serpukhovskim. *Srednevekovaiia Rus*. 2009. 8: 101-175 [in Russian].
[Кучкин В.А. Договор 1348 г. великого князя Симеона Ивановича с братьями Иваном Звенигородским и Андреем Серпуховским. *Средневековая Русь*. 2009. Вып. 8. С. 101—175].
159. Berezikov, N.H. Khronolohyia russkoho letopisania. Moscow, 1962 [in Russian].
[Бережков Н.Г. Хронология русского летописания. Москва: Издание Академии Наук СССР, 1962. 376 с.].
160. Hirsch, T., Töppen, M., Strehlke, E. (Eds.). *Scriptores Rerum Prussicarum*. Bd. 4. Leipzig, 1870 [in Latin and German].
161. Höhlbaum, K. (Ed.). Hoeneke Bartholomäus. Die jüngere livländische Reimchronik 1315—1348. Leipzig, 1872 [in German].
162. Paravicini, W. Die Preussenreisen des europäischen Adels. Teil 2. Sigmaringen, 1995 [in German].
163. Antonovich, V.B. Ocherk istorii velikoho kniazhestva Litovskoho do smerti V[eliko]ho. K[niazia]. In: Antonovich, V.B. *Monografii po istorii Zapadnoi y Yugo-Zapadnoi Rossii*. Tom I. Kiev, 1885. 1-132 [in Russian].
[Антонович В.Б. Очерк истории великого княжества Литовского до смерти В[еликого]. К[нязя]. Ольгерда. В кн.: Антонович В.Б. *Монографии по истории Западной и Юго-Западной России*. Том I. Киев: Типография Е.Я. Федорова, 1885. С. 1—132].
164. Presniakov, A.E. Obrazovanie Velikorusskoho hosudarstva: Ocherki po istorii XIII—XV stoletiy. Petrograd, 1918 [in Russian].
[Пресняков А.Е. Образование Великорусского государства: Очерки по истории XIII—XV столетий. Петроград: Типография Я. Башмакова и Ко, 1918. 459 с.].
165. Grekov, B.D., Yakubovskiy, A.Yu. Zolotaia Orda i ee padenie. Moscow-Leningrad, 1950 [in Russian].
[Греков, Б.Д., Якубовский, А.Ю. Золотая Орда и ее падение. Москва—Ленинград: АН СССР, 1950. 478 с.].
166. Cherepnin, L.V. Obrazovanie Russkoho tsentralizovannoho hosudarstva v XIV—XV vekakh. Ocherki sotsialno-ekonomicheskoi i politicheskoi istorii Rusi. Moscow, 1960 [in Russian].
[Черепнин Л.В. Образование Русского централизованного государства в XIV—XV веках. Очерки социально-экономической и политической истории Руси. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1960. 900 с.].
167. Gorskiy, A.A. Russkie zemli v XIII—XIV vv.: Puti politicheskogo razvitiia. Moscow, 1996 [in Russian].
[Горский А.А. Русские земли в XIII—XIV вв.: Пути политического развития. Москва: Институт Российской истории РАН, 1996. 128 с.].
168. Pochekaev, R.Iu. Tsary ordinskiye. Vyohrafyyu khanov y pravYTElei Zolotoi Ordy. Sankt-Peterburg, 2012 [in Russian].
[Почкаев Р.Ю. Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 455 с.].
169. Cherkas, B. Zakhidni volodinnia Ulusu Dzhuchi: politychna istoriia, terytorialno-administrativnyi ustrii, ekonomika, mista (XIII—XIV st.). Kyiv, 2014 [in Ukrainian].
[Черкас Б. Західні володіння Улусу Джучі: політична історія, територіально-адміністративний устрій, економіка, міста (XIII—XIV ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 386 с.].

170. Pylypchuk, Ya.V. Khan Dzhaniбек у kniaz Liubartas-Dmitriy. *ZO*. 2013. 2: 73-100 [in Russian].
[Пилипчук Я.В. Хан Джанибек и князь Любартас-Дмитрий. *ЗО*. 2013. № 2. С. 73—100].
171. Grinberg, M. Litovskoe posolstvo v Zolotuiu Ordu v 1348 g.: predposylki i posledstviya. *ZO*. 2018. 6 (3): 504-527 [in Russian].
[Гринберг М. Литовское посольство в Золотую Орду в 1348 г.: предпосылки и последствия. *ЗО*. 2018. Т. 6, № 3. С. 504—527].
172. Fennell, J.L.I. The Emergence of Moscow, 1304—1359. Berkeley—Los Angeles, 1968 [in English].
173. Kuchkin, V.A. Dohovor 1390 h. velikoho kniazia Vasilia Dmitrievicha s Vladimirom Serpukhovskim. *Istoriicheskie zapiski*. 2005. 8 (126): 28-84 [in Russian].
[Кучкин В.А. Договор 1390 г. великого князя Василия Дмитриевича с Владимиром Серпуховским. *Исторические записки*. 2005. Вып. 8(126). С. 28—84].
174. Grigoriev, A.P. Sbornik khanskikh yarlykov russkim mitropolitam: Istochnikovedcheskiy analiz zolotoordynskikh dokumentov. Sankt-Peterburg, 2004 [in Russian].
[Григорьев А.П. Сборник ханских ярлыков русским митрополитам: Источниковедческий анализ золотоординских документов. Санкт-Петербург: Изда-во С.-Петербург. ун-та, 2004. 276 с.].
175. Bogdanov, S.V. Gde pogib tverskoi kniaz Mikhail Yaroslavovich? (Po povodu odnoi kraevedcheskoi knizhki). *Vestnyk TvHU. Seria "Istoria"*. 2018. 3: 119-142 [in Russian].
[Богданов С.В. Где погиб тверской князь Михаил Ярославович? (По поводу одной краеведческой книжки). *Вестник ТвГУ. Серия «История»*. 2018. № 3. С. 119—142].
176. Babenko, V.A. Marshruty perekochevok khanskikh stavok na territorii Severnogo Kavkaza v XIV v. *Kochevye imperii Evrazii v svete arkheolobicheskikh i mezhdistsiplinarnykh issledovaniy: sb. nauch. st. IV mezhdunarodnoho konhressa srednevekovoi arkheolohii evraziyskikh stepei, posviashchennoho 100-letiu rossiyskoi akademicheskoi arkheolohii* (Ulan-Ude, 16—21 sentiabria 2019 h.). Kn. 2, 116-120. Ulan-Ude, 2019 [in Russian].
[Бабенко В.А. Маршруты перекочевков ханских ставок на территории Северного Кавказа в XIV в. *Кочевые империи Евразии в свете археологических и междисциплинарных исследований: сб. науч. ст. IV международного конгресса средневековой археологии евразийских степей, посвященного 100-летию российской академической археологии* (Улан-Удэ, 16—21 сентября 2019 г.). Кн. 2. Улан-Удэ: Изда-во БНЦ СО РАН, 2019. С. 116—120].
177. Rtveladze, E.V. Dva mavzoleia zolotoordynskoho vremeni v raione Piatihoria. *Sovetskaia arkheologia*. 1969. 4: 262-265 [in Russian].
[Ртвеладзе Э.В. Два мавзолея золотоординского времени в районе Пятигорья. *Советская археология*. 1969. № 4. С. 262—265].
178. Palimpsestova, T.B., Runich, A.P. O essentukinskikh mavzoleiakh i stavke Uzbek-khana. *Sovetskaia arkheologia*. 1974. 2: 229-239 [in Russian].
[Палимпсестова Т.Б., Рунич А.П. О эссентукинских мавзолеях и ставке Узбек-хана. *Советская археология*. 1974. № 2. С. 229—239].
179. Zilivinskaia, E.D., Vasilev, D.V. Mavzoley Madzhara v opisaniakh i risunkakh XVIII veka. *Arkheologia, etnografia u antropologia Evrazii*. 2012. 2 (50): 83-93 [in Russian].
[Зиливинская Э.Д., Васильев Д.В. Мавзолей Маджара в описаниях и рисунках XVIII века. *Археология, этнография и антропология Евразии*. 2012. № 2(50). С. 83—93].
180. PSRL. T. 11: VIII. Letopisniy sbornik, imenuemiy Patriarsheiu ili Nikonovskoiu letopisii. Sankt-Peterburg, 1897 [in Old Slavonic].
[ПСРЛ. Т. 11: VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1897. VII. 254 с.].

181. Gorskiy, A.A. Moskwa i Orda. Moscow, 2000 [in Russian].
[Горский А.А. Москва и Орда. Москва: Наука, 2000. 214 с.]
182. Kuchkin, V.A. Moskovskie Riurikovichi za 335 let. *Trudy Instituta Rossiyskoi istorii*. 2013. 11: 11-18 [in Russian].
[Кучкин В.А. Московские Рюриковичи за 335 лет. *Труды Института Российской истории*. 2013. Вып. 11. С. 11—18].
183. Koeppen, H. (Ed.). Preußisches Urkundenbuch. Bd. 3. 2. Lieferung (1342—1345). Marburg, 1958 [in Latin].
184. Wyrozumski, J. Kazimierz Wielki. Wrocław, 1982 [in Polish].
185. Monumenta Poloniae Historia = Pomniki dziejowe Polski. Tom VI. Kraków, 1893 [in Latin].
186. Voigt, J. (Ed.). Codex diplomaticus Prussicus. Bd. 6. Königsberg, 1861 [in Latin].
187. Nikžentaitis, A. Die friedliche Periode in den Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden und dem Großfürstentum Litauen (1345—1360) und das Problem der Christianisierung Litauens. *Jahrbücher für Geschichte Ost Europas. Neue Folge*. 1993. 41 (1): 1-22 [in German].
188. Verkhovnye magistrы Tевтонского Ордена. 1190—2012. Moscow, 2015 [in Russian].
[Верховные магистры Тевтонского Ордена. 1190—2012. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир», 2015. 389 с.]
189. Piti, F. (Ed.). Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. T. XXVII. 1343. Budapest-Szeged, 2007 [in Hungarian].
190. Piti, F. (Ed.). Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. T. XXVIII. 1344. Budapest-Szeged, 2010 [in Hungarian].
191. Khafiz Abru (Shikhab ad-Din Abdallah ibn Lutfallah al-Khavafi). Zayl-i Dzhami at-tavarikh-i Rashidi (Dopolnenie k sobraniyu istoriy Rashida). Kazan, 2011 [in Russian].
[Хафиз Абру (Шихаб ад-Дин Абдаллах ибн Лутфаллах ал-Хавафи). Зайл-и Джамии ат-таварих-и Рашиди («Дополнение к собранию историй Рашида»). Казань: Изд-во «ЯЗ», 2011. 320 с.]
192. Abu Bakr al-Kutbi al-Akhari. Tarikh-i sheikh Uveis (Istoria sheikha Uveisa). Baku, 1984 [in Russian].
[Абу Бакр ал-Кутби ал-Ахари. Тарих-и шейх Увейс (История шейха Увейса). Баку: ЭЛМ, 1984. 150 с.]
193. Карпов, С.Р. Krizis Tany 1343 g. v svete novyh istochnikov. *Vizantiyskiy Vremennik*. 1994. 55 (80): 121-126 [in Russian].
[Карпов С.Р. Кризис Таны 1343 г. в свете новых источников. *Византийский Временник*. 1994. Т. 55, № 80. Ч. 1. С. 121—126].
194. Карпов, С.Р. Italijskie morskije respublikije i Zolotaja Orda. Krizis 1343—1349 gg. *Prichernomore v Srednie veka. Trudi Istoricheskogo f-ta MGU*. 2015. IX: 8-43 [in Russian].
[Карпов С.Р. Итальянские морские республики и Золотая Орда. Кризис 1343—1349 гг. *Причерноморье в Средние века. Труды Исторического ф-та МГУ*. 2015. Вып. IX. С. 8—43].
195. Карпов, С.Р. Istoriya Tany (Azova) v XIII—XV vv.: v 2 t. T. 1. Tana v XIII—XIV vv. Sankt-Peterburg, 2021 [in Russian].
[Карпов С.Р. История Таны (Азова) в XIII—XV вв.: в 2 т. Т. 1. Тана в XIII—XIV вв. Санкт-Петербург: Алетейя, 2021. 378 с.]
196. Peti Balbi, G. (Ed.). Georgii et Iohannis Stellae Annales genuenses. Bologna, 1975 [in Latin].
197. Morozzo della Rocca, R. Notizie da Caffa. *Studi in onore di Amintore Fanfani nel venticinquennio di cattedra universitaria*. 1962. III. Medioevo: 267-295 [in Italian].

198. *Historiae Hungaricae fontes domestici. Pars prima. Scriptores. Vol. III: Chronicon Dubnicense.* Lipsiae, 1884 [in Latin].
199. Vashary, Y. Tatarskie pohody vengerskogo korolya Layosha Velikogo. *ZTs.* 2010. 3: 22-30 [in Russian].
[Вашари И. Татарские походы венгерского короля Лайоша Великого. *ЗЦ.* 2010. Вып. 3. С. 22—30].
200. Gulevych, V.P. Podillia v seredyni XIII st. — 1400 r. *Subdeiskiy zbirnyk.* 2021. 3-4 (VIII): 51-162 [in Ukrainian].
[Гулевич, В.П. Поділля в середині XIII ст. — 1400 р. *Сугдейський збірник.* 2021. Вип. 3—4 (VIII). С. 51—162].
201. *Diplomatarium veneto-levantinum sive acta et diplomata res venetas graecas atque levantis illustrantia a. 1300—1350.* Venetis, 1880 [in Latin].
202. Grinberg, M. Poslednyaya osada Kaffy (1346—1347) khanom Dzhanibekom i Chernaya smert: k voprosu o dostovernosti istochnikov i khronologii. *Epidemii i prirodnye kataklizmy v Zolotoy Orde i na sopredelnykh territoriyah (XIII—XVI vv.). Sbornik nauchnykh statey.* Kazan, 2018. 75-89 [in Russian].
[Гринберг, М. Последняя осада Каффы (1346—1347) ханом Джанибеком и Черная смерть: к вопросу о достоверности источников и хронологии. *Эпидемии и природные катаклизмы в Золотой Орде и на сопредельных территориях (XIII—XVI вв.). Сборник научных статей.* Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2018. С. 75—89].
203. Barker, H. Laying the Corpses to Rest: Grain, Embargoes, and *Yersinia pestis* in the Black Sea, 1346—48. *Speculum.* 2021. 96 (1): 97-126 [in English].
204. Smet, J.-J. de. (Ed.). *Chronicon majus Aegidii li Muisis, abbatis Sancti-Martini Tornacensis. Corpus chronicorum Flandriae.* Tomus secundus. Bruxellis, 1841. 111-448 [in Latin].
205. Horrox, R. (Ed.). *The Black Death.* Manchester—New York, 1994.
206. Petti Balbi, G. Caffa e Pera a meta del Trecento. *Revue des études Sud-Est Européennes.* 1978. XVI (2): 217-228 [in Italian].
207. Papacostea, Ş. «Quod non iretur ad Tanam». Un aspect fondamental de la politique génoise dans la mer Noire au XIVE siècle. *Revue des études Sud-Est Européennes.* 1979. XVII (2) : 212-213 [In French].
208. Mas Latrie, L. de. Privilèges commerciaux accordés a la République de Venise par les princedes Crimée et les empereurs mongols du Kiptchak. *Bibliothèque de l'école des chartes, revue d'érudition consacrée spécialement à l'étude du moyen-âge.* Vingt-neuvième année. T. 4. Sixième série. Paris, 1868. 581-595 [In Latin].
209. Grigoriev, A.P., Grigoriev, V.P. Kolleksiya zolotoordynskikh dokumentov XIV veka iz Venetsii. Istochnikovedcheskoe issledovanie. Sankt-Peterburg, 2002 [in Russian].
[Григорьев, А.П., Григорьев, В.П. Коллекция золотоординских документов XIV века из Венеции. Источниковедческое исследование. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 2002. 276 с.].
210. PSRL. T. 2: Ipatievskaia letopis. Izd. 2-e. Sankt-Peterburga, 1908 [in Old Slavonic].
[ПСРЛ. Т. 2: Ипатьевская летопись. Изд. 2-е. Санкт-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1908. 938 стб., 87, IV с.].
211. Shamiloglu, Yu. Vlianie Chernoi smerti na Zolotuyu Ordu: politika, ekonomika, obshchestvo, tsivilizatsia. In: *Zolotaia Orda v mirovoi istorii.* Kazan, 2016. 679-694 [in Russian].
[Шамильогу Ю. Влияние Черной смерти на Золотую Орду: политика, экономика, общество, цивилизация. *Золотая Орда в мировой истории.* Коллективная монография. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани, 2016. С. 679—694].

212. Shamiloglu, Yu. Chernaia smert i ee posledstvia. Istoria tatar s drevneishikh vremen. V semi tomakh. T. III: Ulus Dzhuchi (Zolotaia Orda) XIII — seredina XV v. Kazan, 2009. 686-690 [in Russian].
[Шамильоглу Ю. Черная смерть и ее последствия. *История татар с древнейших времен*. В семи томах. Т. III: Улус Джучи (Золотая Орда) XIII — середина XV в. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2009. С. 686—690].
213. Russev, N.D. Beznosaya privratnitsa epoch: «Chernaya smert» na Zapade i Vostoke Evropy. *Stratum: struktury u katastrofy*. Sankt-Peterburg, 1997. 220-239 [in Russian].
[Руссев Н.Д. Безносовая привратница эпох: «Черная смерть» на Западе и Востоке Европы. *Стратум: структуры и катастрофы*. Санкт-Петербург: Нестор, 1997. С. 220—239].
214. Biran, M. Chaghadaid diplomacy and chancellery practices: Some preliminary remarks. *Oriente Moderno. Nuova serie*. 2008. LXXXIII (2): Les relations diplomatiques entre le Monde musulman et l'occident latin (XIIe—XVe siècle): 369-393 [in English].
215. Poluboyarinova, M.D. Russkie liudi v Zolotoi Orde. Moscow, 1978 [in Russian].
[Полубояринова М.Д. Русские люди в Золотой Орде. Москва: Издательство «Наука», 1978. 132 с.].
216. Daffinà, P., Leonardi, C., Lungarotti, M.C., Menestò, E., Petech, L. (Eds.). Giovanni di Plan Carpine. Storia dei Mongoli. Spoleto, 1989 [Italian and Latin].
217. Litskevich, O.V. Olgerdiana: o nekotorykh falsifikatah i utrachennykh dokumentah Velikogo knyazhestva Litovskogo (litovsko-moskovskih dogovorah 1340—1380-h gg.). *Zdabytki. Dakumentalnuya pomniki na Belarusi*. 2011. 13: 87-108 [in Russian].
[Лицкевич, О.В. Ольгердиана: о некоторых фальсификатах и утраченных документах Великого княжества Литовского (литовско-московских договорах 1340—1380-х гг.). *Здабыткі. Дакументальныя помнікі на Беларусі*. 2011. Вып. 13. С. 87—108].
218. Vasylenko, V. Politychna istoriia Velykoho kniazivstva Lytovskoho (do 1569 r.) v skhidnoievropayskykh istoriohrafiiakh XIX — pershoi tretyny XX st.: monohrafiya. Dnipropetrovsk, 2006 [in Ukrainian].
[Василенко В. Політична історія Великого князівства Литовського (до 1569 р.) в східноєвропейських історіографіях XIX — першої третини XX ст.: монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет. 2006. 660 с.].
219. Floria, B.N. Borba moskovskikh kniaziei za smolenskie i chernihovskie zemli vo vtoroi polovine XIV v. *Problemy istoricheskoi geografii Rossii*. Вып. 1: Formirovanie gosudarstvennoi territorii Rossii. Moscow, 1982. 61-65 [in Russian].
[Флоря Б.Н. Борьба московских князей за смоленские и черниговские земли во второй половине XIV в. *Проблемы исторической географии России*. Вып. 1: Формирование государственной территории России. Москва: Институт истории СССР, 1982. С. 61—65].

Надійшла / Received 10.01.2023

Vladyslav GULEVYCH

Master in History,

Chief Adviser at Office for Relations with the Local Government
and the Local Self-Government Authorities,

Staff of the Verkhovna Rada of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

gulevych_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4040-817X>

LITHUANIAN-HORDE RELATIONS OF THE FIRST HALF
OF THE 14th CENTURY, OR ONCE AGAIN ABOUT THE EMBASSY
OF PRINCE KORiat GEDYMINOVYCH TO DJANIBEK KHAN IN 1348

The article examines Lithuanian-Tatar relations from the the first half of the 14th century, where the primary attention was devoted to the embassy of Prince Koriat Gedyminovych to Djanibek Khan in 1348. **The article's purpose** is to find out the relation's nature of the Lithuanian state with the Tatars in the first half of the 14th century and to investigate the regularities of the spread of Lithuanian power over Volyn and Halych lands as a constituent part of Ulus of Jochi, the reasons, and circumstances of the Lithuanian embassy to the Horde in 1348. **Scientific innovation.** The spread of Lithuanian power over the Volyn and Halych lands is considered in a broad historical context, not in a Eurocentric vision, and through the prism of the supreme subordination of these lands to the khans of Ulus of Jochi. **Conclusions.** Until the beginning of the 13th century, contacts between Lithuanians and Tatars were sporadic, where the latter mostly helped defend the interests of the Halych-Volyn princes. Territorial expansion of the Grand Duchy of Lithuania did not affect the interests of Ulus of Jochi until the beginning of the 40s 14th century. It didn't lead to a confrontation between them. The expansion of the power of the Lithuanian prince Lubart in 1341, first to Volyn and then to Halych lands, was mainly due to the permission of Djanibek Khan. Contrary to the widespread belief that Koriat's embassy to Djanibek aimed to enlist Tatar's military support, the Grand Duke of Lithuania did not need such help.

Keywords: *Grand Duchy of Lithuania, Ulus of Jochi, Volyn land, Halych land, Grand Duchy of Moscow, Polish Kingdom, Byzantine Empire.*